

Київський національний торговельно-економічний університет
Факультет міжнародної торгівлі та права
Кафедра міжнародного публічного права

ВИПУСКНИЙ КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ ПРОЕКТ (РОБОТА)

На тему:

«ПРАВОВА ПРИРОДА РІШЕНЬ СУДУ ЄС»

Студентки 2-го курсу, 10м групи,
спеціальності «Міжнародне право»

Білоус Тетяни
Вячеславівни

Науковий керівник
кандидат юридичних наук
старший викладач

Гончарова Юлія
Анатоліївна

Керівник освітньо-
професійної програми
доктор юридичних наук
доцент

Дешко Людмила
Миколаївна

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 СУД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ІНСТИТУЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ЄС	8
1.1 Становлення та розвиток судової системи ЄС.....	8
1.2 Роль та місце Суду ЄС в судовій системі ЄС.....	15
1.3 Сутність юрисдикції Суду ЄС	33
Висновки до Розділу 1	39
РОЗДІЛ 2 МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИСДИКЦІЇ СУДУ ЄС	42
2.1 Види проваджень з розгляду справ Судом ЄС	42
2.2 Контроль за виконанням рішень Суду ЄС	52
Висновки до Розділу 2	60
РОЗДІЛ 3 ПРИРОДА ТА ФУНКЦІЇ РІШЕНЬ СУДУ ЄС	63
3.1 Правова природа рішень Суду ЄС	63
3.2 Вплив рішень Суду ЄС на право та інститути ЄС.....	69
Висновки до Розділу 3	84
ВИСНОВКИ	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	94

ВСТУП

Актуальність роботи. Процеси глобалізації все більше поширюються у світі та об'єднують між собою все більше держав. Європейський Союз (далі – ЄС) - це унікальне міжнародне утворення, яке об'єднало країни єдиною ідеєю. ЄС привертає до себе увагу не тільки своєю масштабністю, але й тим, що набув унікальної інституційно-правової природи, створив свою власну правову систему, що виступає складовою частиною правових систем сучасних держав-членів.

Вагомий внесок у створення та розвиток цієї правової системи *sui generis* зробив Суд Європейського Союзу. На Суд ЄС покладено завдання забезпечувати дотримання права при тлумаченні та застосуванні установчих договорів, а це означає, що Суд ЄС своїми рішеннями забезпечував та продовжує забезпечувати прогресивний розвиток права Європейського Союзу та його принципів, а також їх єдність.

Сучасна Україна прагне набути членства в Європейському Союзі. Це один з пріоритетних напрямів нашої державної політики. Україна підкреслила важливість адаптації національного законодавства до рішень Суду ЄС. Вироблення успішної стратегії із входження України в правове поле Європейського Союзу багато в чому залежить від досконалості вивчення діючої правової системи Союзу та практики втілення права ЄС у життя, чим безпосередньо і опікується Суд ЄС. З цієї точки зору актуальним є дослідження юрисдикції Суду ЄС та сфери його юрисдикційних повноважень.

У зв'язку з постійними реформами Європейського Союзу та його установчих договорів, беручи до уваги поетапне розширення його членського складу, дослідження генезису юрисдикції Суду ЄС, її природи, видів та перерозподілу юрисдикції між національними судовими установами держав-членів Союзу та безпосередньо Судом ЄС, вивчення розподілу юрисдикції на наднаціональному рівні між судовими ланками Європейського Союзу.

Крім того, проблематика правової природи рішень Суду ЄС явно недооцінені і не були предметом спеціальних наукових досліджень. У західній європейській науці ця проблематика відображена певним чином в аспекті вивчення загальних питань права такими зарубіжними дослідниками, як: К. Альтер, Е. Арнул, Д. Артс, Г. Берб, Г. де Бурка, Дж. Вейлер, Р. Дехаус, Ф. Джейкобс, У. Еверлінг, М. Каппеллетті, П. Крейг, К. Ленаертс, Н. Ньюваль, Х. Расмусен, А.М. Слотер, А. Стоун Світ, Т. Трідімас, К. Хардінг, М. Шапіро, Дж. Шо та ін.

У вітчизняній літературі питання, що природи функціонування Суду Євросоюзу присвячені дослідження: С. Василенко, І. Грицяка, А. Дмитрієв, В. Копійка, Л. Луць, М. Микієвич, В. Муравйова, В. Опришко, Р. Петрова, Ж. Л. Сорона, Л. Тимченко, Б. Топорнін, Т. Шинкаренко та ін.

Нормативно-правовим підґрунтям дипломної роботи є Конституція України, міжнародно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою України, закони та інші нормативні акти України, а також норми європейських документів, законодавство країн-членів Європейського Союзу та кандидатів у члени ЄС, рішення Суду ЄС, що стосуються проблем структури судових систем та їх взаємодії між собою на європейському просторі.

Виходячи із загальноновизнаної ролі рішень Суду ЄС, цілком очевидним є важливість наукового осмислення і дослідження проблем, що пов'язані з діяльністю Суду ЄС як органічного елемента інституційної системи ЄС, головним завданням якого є забезпечення дотримання права при тлумаченні та застосуванні установчих договорів.

У цьому випадку, визначальним є дослідження юрисдикції Суду ЄС як системи специфічних повноважень, що характеризують його компетенцію у різних аспектах: сфери відання судової влади, предмета судового розгляду та предмета судової діяльності, побудови судової системи ЄС, процесуальних форм реалізації і кінцевої ланки його рішень.

Очевидно, що такий підхід потребує дослідження та теоретичної розробки проблем реалізації юрисдикції Суду ЄС у цілому, визначення меж та

характеру цієї юрисдикції, що дасть можливість виявити певні тенденції правової природи рішень Суду Європейського Союзу.

Метою роботи є дослідити специфіку правової природи рішень Суду Європейського Союзу.

Досягнення зазначеної мети обумовлено вирішенням наступних завдань дослідження:

1. Розглянути становлення та розвиток судової системи ЄС;
2. Визначити роль та місце Суду ЄС в судовій системі ЄС;
3. Дослідити сутність юрисдикції Суду ЄС;
4. Розглянути види проваджень з розгляду справ Судом ЄС;
5. Дослідити питання здійснення контролю за виконанням рішень Суду ЄС;
6. Визначити вплив рішень суду ЄС на право та інститути ЄС;
7. Надати теоретичне обґрунтування природи рішень Суду Європейського Союзу.
8. Дослідити роль та вплив рішень Суду ЄС на право та інститути ЄС.

Об'єктом дослідження є рішення Суду Європейського Союзу.

Предметом дослідження є теоретична база знань щодо рішень Суду Європейського Союзу, наукові обґрунтування вчених щодо природи цих рішень та їх специфіки.

Методи дослідження. Методи дослідження вивчаються в рамках методології юриспруденції, як окремої наукової дисципліни.

При написанні даної роботи та при проведенні досліджень, використовувались наступні методи: синтез, логічність, аналіз та узагальнення літературних джерел.

Пояснимо використання кожного з методів:

- синтезу, у якості поєднання раніше виділених частин та ознак, предмета в єдине ціле;
- логічності, поєднання взаємно доповнюючої інформації в єдине, коли один факт витікає з іншого;

- метод узагальнення літературних джерел використовувався нами з метою поєднати та вивчити існуючу інформацію.

Крім того, основним у цій системі виступає загальнонауковий метод пізнання, на базі якого проблеми даної роботи розглядаються в єдності їх соціального змісту і юридичної форми.

Використовувались також такі загальнонаукові методи, як історичний, порівняльний і системний.

Історичний дав змогу вивчити особливості формування судових систем та діяльності суду на різних етапах розвитку європейських країн, обґрунтувати відсутність перспектив деяких запропонованих змін до судоустрою.

За допомогою порівняльного методу були співставлені положення чинного законодавства України, європейських країн та міжнародних норм, розглянуто правове регулювання судових систем та їх реформування в зарубіжних країнах.

Системний метод застосовувався при обґрунтуванні самостійності принципів побудови судової системи, дозволив концептуально сформулювати і обґрунтувати теоретичні підвалини і розробити категоріально-понятійний апарат дослідження.

Системно-структурний підхід застосовувався для дослідження проблем правового регулювання щодо вирішення проблематики природи рішень суду ЄС та особливостей функціонування самого Суду ЄС.

Наукова новизна одержаних результатів. Зазначена дипломна робота узагальнила існуючі теоретичні знання у вітчизняній і зарубіжній загальній теорії щодо рішень Суду ЄС, є комплексним науковим дослідженням правової природи рішень Європейського Союзу. Робота характеризується сучасною постановкою проблеми, аналізом нових ідей і тенденцій розвитку європейської інтеграції, що визначають наднаціональний характер влади ЄС.

Уперше нами висвітлено:

- визначено вплив Угоди про асоціацію України та Європейського Союзу на процес адаптації правової системи України до права Європейського

Союзу, яка передбачає реалізацію низки реформ і впровадження європейських стандартів і норм, які мають встановити гарантії прав та свобод людини. Прийняття Угоди про асоціацію надало би імпульс до оптимізації захисту прав споживачів, що може якісно вплинути на екологічні права населення України, реалізацію в Україні права на освіту, захист інших прав громадян України, а також громадян ЄС, біженців, апатридів та біпатридів.

Запропановано щодо удосконалення:

Узагальнення щодо змісту та структури європейського права як сукупності норм міжнародного та інтеграційного права у сфері, що регулює відносини між європейськими державами та Україною.

Практична значимість роботи є безумовно великою, оскільки діє в умовах інтеграції України до Європейського союзу. Спостерігається також і активна тенденція посилення інтеграції в судовій сфері в цілому завдяки ефективності прийнятих рішень Суду Європейського Союзу.

Теоретичне підґрунтя нашого дослідження базується на наукових працях та дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених із філософії, загальної теорії держави і права, конституційного права, порівняльного права, теорії процесуальних галузей права та теоретичних основ судоустрою.

Результати нашого дослідження можуть бути використані для подальших наукових досліджень.

Структура роботи. Магістерська робота викладена на 105 сторінках комп'ютерної верстки. Складається з вступу та трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, який включає в себе 111 літературних джерел, з яких 21 - електронні джерела.

РОЗДІЛ 1 СУД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ІНСТИТУЦІЙНІЙ СИСТЕМІ ЄС

1.1 Становлення та розвиток судової системи ЄС

У процесах асоціації з Європейським Союзом чималого значення для покращення національної правової основи і безпосереднього судового захисту прав і законних інтересів приватних осіб у стосунках з публічною адміністрацією (в адміністративному судочинстві України) може мати вивчення відповідного досвіду, який склався в рамках функціонування права та судових органів ЄС.

Тим більше, що існуючі у ЄС механізми (визначені Договором про ЄС (TEU) і Договором про функціонування ЄС (TFEU) із змінами, внесеними до них Лісабонським договором від 13 грудня 2007 р.) захисту приватними особами своїх прав і законних інтересів, порушених актами, діями або бездіяльністю органів чи посадових осіб Європейського Союзу, а також за певних умов і держав-членів при реалізації правових приписів права ЄС (насамперед «вторинних» нормативно-правових актів – регламентів, директив, рішень) мають характер переважно адміністративного судового оскарження, а комунітарне законодавство містить здебільшого адміністративно-правові норми, які стосуються здійснення регулятивних функцій ЄС як митного та валютного союзу, простору гарантування прав і свобод особи з питань, віднесених до компетенції загальних органів ЄС [11].

Зокрема, відповідно до частини першої ст. 3 Договору про функціонування ЄС (TFEU) [2] Союз має виключні повноваження у таких сферах, як:

- а) митний союз;
- б) встановлення правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку;
- с) монетарний союз – для держав-членів, валютою яких є євро;

d) збереження морських біологічних ресурсів у рамках спільної політики у сфері рибальства;

e) спільна торговельна політика.

Ураховуючи, що провідна роль у справі формування адміністративного права ЄС, насамперед з позицій визначення головних засад процедур публічного адміністрування та дотримання при цьому прав приватних осіб (верховенства та прямої дії права ЄС, правової визначеності, процедурної справедливості, ефективного публічного управління, обґрунтованості і раціональності адміністративних рішень, відповідальності держав і установ ЄС за неправомірні адміністративні дії тощо), належить Суду Європейського Союзу, який уповноважений тлумачити первинне законодавство ЄС (договори і протоколи до них) та перевіряти на предмет відповідності їм поточні закони ЄС (регламенти, директиви) та рішення (акти індивідуального характеру) інституцій ЄС, а за певних умов й держав-членів [3, с. 19, 20], у контексті удосконалення національної системи і практики адміністративної юстиції.

Вступ до ЄС нових членів, розширення Європейських Співтовариств у попередні роки зумовило й реформування самого Суду ЄС, який був утворений у 1952 році як Суд Європейського об'єднання вугілля та сталі. Значне перевантаження цього Суду зумовило започаткування роботи в 1988 році додатково Суду першої інстанції в структурі Суду ЄС, який за чинною редакцією договорів є Судом загальної юрисдикції (самостійним судом, який вирішує по першій інстанції більшість спорів, віднесених до юрисдикції Союзу) (General Court of the European Union; GCEU).

Крім того, у 2005 році було утворено Європейський трибунал цивільної служби, який розглядає по першій інстанції всі спори службовців ЄС з інституціями та органами ЄС, які виникають у зв'язку з проходженням публічної служби в підрозділах останніх. Рішення Трибуналу підлягають апеляційному оскарженню до GCEU. Суд (Court of Justice; CJEU) виступає судом касаційної інстанції по відношенню до рішень Суду загальної юрисдикції, а також розглядає як суд першої інстанції найбільш важливі

справи, які стосуються усунення неоднозначності у застосуванні договорів та «вторинного» законодавства ЄС.

Він може також приймати попередні рішення щодо правильного застосування законодавства ЄС за зверненням GCEU. Процедури діяльності судів ЄС (усіх 3-х) визначаються Протоколом № 3 до Договору TFEU. Л.М. Ентін відзначає, що у ЄС реалізована дворівнева система захисту прав та інтересів суб'єктів європейського права: з боку судових інституцій ЄС і держав-членів.

Будь-який національний судовий орган держав-членів, CJEU та GCEU у межах своєї компетенції забезпечують обов'язковість положень *acquis communautaire* та їх виконання всіма державами, інститутами ЄС, в тому числі стосовно приватних фізичних та юридичних осіб, які проживають у таких країнах. Це пов'язано з тим, що при цьому діє принцип інтегрованості, згідно з яким усі норми права ЄС підлягають застосуванню національними адміністраціями та судами в тому ж порядку і в тому ж обсязі, як і відповідні норми внутрішнього права [4, с. 32–36].

Разом з тим, норма права ЄС може мати пряму дію на національному рівні тільки у тих випадках, якщо вона може бути реалізована відповідними суб'єктами (коли встановлює їх конкретні права і обов'язки, має достатньо зрозумілий і несуперечливий характер, її застосування не потребує видання іншої норми) [4, с. 34].

Передусім це стосується таких актів ЄС як регламенти, оскільки директиви, як правило, містять визначення цілей та результатів, які мають бути досягнуті національними органами влади без встановлення конкретних правил поведінки для приватних суб'єктів права.

Якщо у національного суду держави-члена виникає сумнів у правильності розуміння нормативно-правового акту ЄС (договорів, протоколів до них, регламентів тощо), то він має право звернутися до Суду ЄС з преюдиційним запитом з метою отримання відповідного тлумачення його норм. Але цей суд не може скасовувати й переглядати рішення національних судів

держав-членів, які вступили в законну силу, а також надавати їм правову оцінку [4, с. 37].

Суди ЄС розглядають та вирішують тільки ті спори, які складають предмет їх виняткової юрисдикції, що закріплена у статтях 256–277 TFEU. Так, відповідно до додатка 1 до Протоколу № 3 «Про статут Суду Європейського Союзу» Суд (трибунал) у справах державної служби здійснює юрисдикцію суду першої інстанції у всіх спорах між Союзом та його службовцями відповідно до ст. 270 TFEU, включаючи спори між усіма органами й агенціями та їх службовцями.

Остаточні рішення цього Суду можуть бути оскаржені протягом 2-х місяців з дня повідомлення про них до Суду загальної юрисдикції. GCEU згідно зі ст. 256 TFEU вирішує в порядку позовного провадження, в тому числі за зверненнями відповідних фізичних або юридичних осіб, справи, передбачені у статтях 263, 265, 268 та 272 цього Договору.

Зокрема, це такі справи:

1) за зверненнями держав-членів, Європейського парламенту, Ради або Комісії, Рахункової палати, Європейського центрального банку та Комітету регіонів (для захисту їх прерогатив), фізичних або юридичних осіб (якщо рішення стосується їх безпосередньо та особисто) про перегляд правомірності законодавчих актів, актів Ради ЄС, Європейської комісії та ЄЦБ, окрім рекомендацій та висновків, актів Європарламенту, які мають на меті правові наслідки для третіх осіб (ст. 263 TFEU) (позови про анулювання нормативно-правових актів інституцій ЄС);

2) про визнання такою, що порушує договори ЄС, бездіяльність Європейського парламенту, Європейської ради, Ради, Комісії або ЄЦБ, органів, служб або агенцій Союзу за позовами держав-членів та інших установ ЄС; визнання неправомірною бездіяльністю установ, органів, служб або агенцій Союзу щодо ненаправлення фізичній чи юридичній особі акта ЄС, крім рекомендації або висновку (ст. 265 TFEU) (позови проти інституцій ЄС про бездіяльність);

3) спори, пов'язані з відшкодуванням фізичним або юридичним особам збитків, завданих при виконанні своїх повноважень інституціями або службовцями ЄС у зв'язку з незастосуванням або неправильним застосуванням законодавства ЄС (ст. 268 TFEU) (позови про відшкодування збитків);

4) справи з контрактів, які регулюються публічним або приватним правом, укладених ЄС чи від його імені, якщо у них міститься відповідне арбітражне застереження (ст. 272 TFEU) (позови з арбітражного застереження).

Суд (СJEU) розглядає по першій інстанції лише найбільш важливі справи за позовами, як правило, привілейованих заявників (держав-членів, інституцій ЄС), а також виконує функцію гаранта договорів ЄС (органу конституційної юстиції), коли перевіряє на предмет відповідності їм положення «вторинного» законодавства, проектів міжнародно-правових договорів ЄС. Він також усуває неоднакове застосування норм права ЄС в судовій практиці GCEU, як при перегляді його рішень у порядку касації, так і за зверненнями самого цього Суду в порядку преюдиційної процедури.

Так, до родової підсудності Суду (по першій інстанції) віднесено розгляд таких справ:

1) за зверненнями держав-членів, Європейської Комісії, в тому числі після розгляду цим органом відповідної скарги іншої держави-члена, про невиконання державою-членом зобов'язань за договорами ЄС (статті 258–260 TFEU);

2) у спорах, пов'язаних із застосуванням актів, ухвалених на основі договорів ЄС, що створюють Європейське право інтелектуальної власності (сьогодні йдеться про утворення спеціального Патентного суду ЄС) (ст. 262 TFEU);

3) за зверненнями національного суду держави-члена з метою прийняття попереднього рішення стосовно тлумачення TEU і TFEU та чинності й тлумачення актів установ, служб, агенцій Союзу (ст. 267 TFEU);

4) за запитом держави-члена, визначеної Європейською Радою або Радою, щодо правомірності акта, ухваленого Європейською Радою або Радою

відповідно до ст. 7 Договору TEU та лише з точки зору дотримання при його прийнятті процедурних положень (ст. 269 TFEU);

5) виконання державами-членами зобов'язань за Статутом Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) (за зверненням Ради директорів цієї установи); заходів, ухвалених Радою керівників ЄІБ (за зверненнями держави-члена, Європейської Комісії або Ради директорів ЄІБ); виконання національними центральними банками зобов'язань за договорами ЄС та Статутом ЄСЦБ та ЄЦБ (ст. 271 TFEU);

6) будь-яких спорів між державами-членами, що пов'язані з предметом TEU та TFEU, якщо сторони передали його вирішення за спеціальною угодою (ст. 273 TFEU);

7) справи, пов'язані з перевіркою правомірності рішень, які передбачають обмежувальні заходи стосовно фізичних або юридичних осіб, ухвалених Радою ЄС на основі глави 2 розділу V TEU (в рамках реалізації заходів щодо спільної зовнішньої і безпекової політики) тощо.

Отже, приватні особи (фізичні та юридичні) можуть захищати свої права та законні інтереси, які впливають із права ЄС, від їх порушень у публічноправових відносинах при виконанні повноважень інституціями ЄС, їх посадовими особами, чи у разі їх бездіяльності, в тому числі такої, що призвела до настання для них збитків, лише у спосіб передусім звернення до Суду загальної юрисдикції, який при цьому в значній мірі виступає як орган адміністративної юстиції на рівні ЄС. Суд (CJEU) є судом для привілейованих заявників (держав-членів, відповідних органів ЄС).

При цьому в частині четвертій ст. 263 TFEU встановлено правило, яке дозволяє кожній фізичній або юридичній особі порушувати у CJEU провадження не лише проти будь-якого рішення органів ЄС, адресованого цій особі або яке стосується її безпосередньо та особисто (індивідуального акта), а й проти регуляторного (тобто нормативно-правового) акта, якщо він стосується її безпосередньо.

Іншими словами, у Договорі ТФЕУ закріплена формула індивідуального судового захисту, яка дозволяє приватним особам, на відміну від німецького адміністративного права, оскаржувати певні нормативно-правові акти ЄС (регламенти, директиви тощо) за умови, коли вони поширюють свою дію на цих осіб та прямо обмежують чи порушують їх права й законні інтереси, гарантовані актами з вищою юридичною силою (договорами ЄС, Хартією основних прав чи певними регламентами).

Із вступом у дію положень Лісабонського договору, яким у частині першій ст. 6 Договору ТЕУ було закріплено визнання Союзом Хартії основних прав Європейського Союзу (із змінами) від 7 грудня 2000 р. (за винятком Польщі і Великої Британії) [6] та юридичну силу останньої на рівні з «первинним» законодавством (договорами про ЄС), ГСЄУ перетворився на загальноєвропейську інстанцію гарантування основоположних прав і свобод людини в механізмі функціонування інституцій ЄС та держав-членів, оскільки став перевіряти на відповідність Хартії законодавчі акти ЄС.

При цьому положення Європейської Конвенції про захист прав людини (далі – ЄКПЛ) 1950 року, а отже, й практика Європейського суду з прав людини, можуть використовуватися судами ЄС у процесі судочинства, судового захисту прав та свобод приватних осіб у взаємовідносинах з інституціями ЄС як загальні принципи права (частина третя ст. 6 ТЕУ). У ст. 41 цієї Хартії визначено право кожної людини в межах ЄС на добре (ефективне) управління, яке складає провідний принцип сучасного європейського адміністративного права.

Зокрема, було встановлено, що кожен має право розглядати та вирішувати свою справу неупереджено, справедливо та розумно інституціями та органами ЄС. Це право включає, зокрема, гарантії можливостей для кожної людини: бути почутим до впровадження окремих заходів, що їх впливають; доступ до інформації про себе, поважаючи законні інтереси, конфіденційність, професійну та комерційну таємницю; обов'язок адміністративної влади мотивувати свої рішення стосовно цієї особи; для відшкодування шкоди,

заподіяної інституціями або працівниками ЄС у здійсненні їхніх прав, відповідно до загальних принципів законодавства держав-членів; подати заявки до інституцій ЄС та отримати відповідь від них на одній з офіційних мов угод.

Крім того, у ст. 47 Хартії основних прав ЄС було закріплено за аналогією із статтями 6 і 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право кожного на ефективні засоби правового захисту і на справедливий судовий розгляд. Зокрема, при цьому передбачено, що кожен, чії права та свободи, гарантовані законодавством Союзу, були порушені, має право: на ефективні засоби правового захисту перед судом; на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, раніше встановленим законом; захищати себе будь-якими дозволеними засобами; на отримання юридичної допомоги, коли не має у своєму розпорядженні достатніх засобів.

Зазначені положення Хартії, як і основоположні права, гарантовані ЄКПЛ, що є загальними принципами права ЄС (частина третя ст. 6 TEU), визначають засади для звернення приватними особами для захисту своїх прав і законних інтересів, унормованих правом ЄС, до органів судової влади Європейського Союзу.

1.2 Роль та місце Суду ЄС в судовій системі ЄС

Суд Європейського Союзу, як ми вже згадували, - це Інститут Європейського Союзу, найвищий суд ЄС, рішення якого не підлягає оскарженню, а це сприяє виконанню завдань Європейського Союзу.

Проте, на відміну від інших установ, Суд ЄС має лише спеціалізований функціональний характер.

При укладенні Договору про заснування Європейського співтовариства вугілля та сталі, було утворено Суд ЄС в 1952 році. Місцезнаходженням Суду ЄС було визначено Люксембург [12].

Говорячи про судову систему ЄС, закріплену в Лісабонському договорі, вона не змінилася значною мірою, що є результатом як збереження договору, так і небажання знищити встановлений механізм наднаціонального правосуддя ЄС, який існував протягом півстоліття та забезпечує свою владу в суспільстві.

Нормативно-правовою основою діяльності Суду ЄС є положення засновницьких договорів, Статут Суду ЄС та його Регламент, а також інші нормативно-правові акти, які певним чином стосуються діяльності Суду ЄС.

Відповідно до ст. 220 Договору про заснування ЄС, Суд ЄС забезпечує дотримання законності при тлумаченні та застосуванні положень цього Договору. До того ж, Суд ЄС покликаний вирішувати всі спірні питання, які виникають між інститутами ЄС, між інститутами та державами-членами, між державами-членами, а також спори за позовами фізичних та юридичних осіб [24].

Процедура досудового розгляду дозволяє Європейському Союзу здійснити широке тлумачення багатьох положень установчих договорів ЄС, актів, прийнятих інституціями ЄС, і, як наслідок, гарантує важливі принципи та положення законодавства ЄС.

Нормативи права - це основні ідеї, положення яких відображають відповідні правові положення. Вони не встановлюють прав або обов'язків, але їх значення полягає в тому, що правові принципи діють як система, в якій розвивається закон. Вони впливають на процес підготовки нормативно-правових актів, законотворчості та правоохоронних органів [63].

Свідчення ролі Суду у відстоюванні своїх прав було зафіксовано в положеннях договорів та декларацій з прямим посиланням на прецедентне право Європейського Союзу на використання для уточнення Хартії основних прав ЄС.

Пріоритетність завдань, визначених Договором про Європейський Союз, зумовила активну роль Суду у тлумаченні та розвитку норм та принципів права ЄС у сфері забезпечення належного функціонування торговельного та податкового режимів у рамках Європейського Союзу.

У своїх рішеннях Суд вказав на заборону дискримінації, встановлену ст. 90 – C-68/96, *Grunding Italiana SpA v. Ministero delle Finanze*, Case 42/83, *Dansk Denkavit ApS v. Ministeriet for Skatter og Afgifter* 3 C.M.L.R. 729, Case C-375/95, *Commission v Greece*; Case 55/79, *Commission v. Ireland* та ряд інших [72].

У сфері митного права Суд прийняв ряд рішень, які істотно вплинули на розвиток галузі. Так, положення щодо заборони митних зборів, що стосуються зовнішніх кордонів у справі *Administration des Douanes et Droits Indirects v. Leopold Legros and Others* Суд ЄС поширив і на митні кордони у рамках держави-члена, визначив поняття еквівалентних заходів.

У справі *Commission v. Luxembourg and Belgium* Суд зазначив, що відповідно до формулювання ст. 9 (ст. 25) Договору про Європейське Економічне Співтовариство, Співтовариство засноване на митному союзі, що базується на забороні митних зборів та зборів, що мають еквівалентну дію [62].

Завдяки прецедентам Суду ЄС було розмежовано поняття надання послуг та створення підприємств. Критерієм відмежування Судом було визначено час здійснення діяльності, а також до поняття надання послуг віднесено несистематично здійснювану діяльність.

Серед галузей права, що розвиваються в рамках Європейського Союзу, найменшим впливом наднаціональних норм було кримінальне право. Врешті-решт, встановлення злочину, відповідальності за скоєне, є незаперечною компетенцією держав-членів. Кримінальні вчення і закони у кожній з них мають давню традицію, яка значно відрізняється від кримінального права та доктрин інших держав.

Важко переконати громадян всіх держав-членів, що інша модель кримінального права є кращою, ніж той, до яких вони звикли. Ось чому сьогодні це не уніфікація, а лише певна гармонізація кримінального права.

Проте, незважаючи на те, що компетенція держав-членів встановити відповідальність за податкові злочини, Суд зазначив, що система санкцій не повинна порушуватися, з тим щоб порушувати свободи, гарантовані в Договорі

про Європейський Союз (далі – ДЄС) та Договорі про функціонування Європейського Союзу (далі - ДФЄС).

Тому, Суд безпосередньо долучився до формування фінансового права, податкового права, транспортного права, корпоративного права митного права Європейського Союзу, інших галузей та політик, що визначають основи функціонування вільного ринку в рамках Європейського Союзу.

Суд ЄС також співпрацює з Європарламентом. Наприклад, на підставі ч. 1 ст. 228 Договору про функціонування Європейського Союзу Європейський омбудсмен, якого обирає Європарламент, уповноважений отримувати від кожного громадянина Союзу чи від кожної фізичної або юридичної особи, яка проживає або має свою юридичну адресу в державі-члені, скарги стосовно випадків порушення порядку управління державою, інститутів, органів, установ чи агенцій Союзу, крім Суду ЄС при здійсненні ним своїх судових функцій. Він розглядає скарги і робить за ними доповіді [63].

На підставі ч. 2 ст. 228 ДФЄС Суд на вимогу Європейського Парламенту може відправити у відставку омбудсмена, якщо останній більше не відповідає вимогам, необхідним для здійснення своїх функцій, або якщо той винен у серйозних проступках.

Своєю чергою, як і щодо інших органів ЄС, Рада встановлює, згідно зі ст. 243, оклади і надбавки, пенсії для Голови Європейської ради, Голови Комісії, Високого представника Союзу з зовнішніх справ і політики безпеки, членів Комісії, голів, членів і Секретарів Суду ЄС, а також Генерального секретаря Ради [63].

На підставі ст. 257 Європейський Парламент та Рада, діючи відповідно до звичайної законодавчої процедури, можуть створювати спеціалізовані суди з Генерального Суду для розгляду на першій інстанції певних категорій справ у спеціалізованих сферах. Європейський Парламент та Рада, що здійснюють затвердження положень щодо пропозиції Комісії та після консультацій з Судом або на вимогу Суду та після консультацій з Комісією.

Члени спеціалізованих судів обираються з числа осіб, чия незалежність не викликає сумнівів та має кваліфікацію, необхідну для проведення судового засідання. Вони призначаються Радою одноостанно.

Нагляд за виконанням рішень Суду ЄС здійснює Комісія ЄС. Відповідно до ч. 2 ст. 260 Договору про функціонування Європейського Союзу (далі – ДФЄС), якщо Комісія вважає, що зацікавлена держава-член не вжила заходів щодо виконання рішень Суду ЄС, то після надання цій державі можливості представити свої міркування вона може звернутися до Суду ЄС. Комісія визначає розмір одноразової суми чи штрафу, які має сплатити зацікавлена держава-член, що, на її думку, відповідає обставинам.

Також, до Суду ЄС вправі звернутись Комісія ЄС на підставі ст. 258 ДФЄС, якщо вона вважає, що держава-член не виконує своїх обов'язків, покладених на неї державами, та надає мотивований висновок з цього питання, попередньо даючи змогу зацікавленій державі представити свої міркування.

Якщо держава не виконає згаданий висновок у межах строку, встановленого Комісією, остання може звернутися до Суду ЄС. Широкі повноваження можуть надати Суду ЄС на підставі ст. 261 ДФЄС. Наприклад, регламенти, ухвалені спільно Європейським Парламентом і Радою, і регламенти, ухвалені Радою на підставі положень договорів, можуть наділяти Суд ЄС необмеженою юрисдикцією стосовно санкцій, визначених у цих регламентах.

У свою чергу, відповідно до ст. 263 Суд розглядає кваліфікаційні права, акти Ради, Комісії та Європейського центрального банку, крім рекомендацій та висновків, та актів Європейського Парламенту та Європейської Ради, спрямовані на створення правових наслідків для третіх сторін [68].

Отже, Суд має юрисдикцію щодо позовів, поданих державою-членом, Європейським Парламентом, Радою чи Комісією про причини нестачі компетенції, порушення основних процедурних вимог, порушення договору або інших об'єктів, пов'язаних із їх використанням або зловживанням повноваженнями

За таких самих умов Суд має юрисдикцію щодо позовів, поданих державою-членом, Європейським Парламентом, Радою чи Комісією на підставі відсутності компетенції, порушення основних процедурних вимог, порушення договору чи іншого положення, пов'язаного з їх використанням або зловживанням владою.

Суд має юрисдикцію у справах, з якими здійснює Кліринговий центр, Європейський центральний банк та Комісію, щоб регулювати свої прерогативи.

Таким чином, Суд своїх правоохоронних органів не тільки зміцнює розуміння Європейського Союзу як закон міжнародних організацій, а й сприяє подальшому розвитку інтеграційних процесів, роз'єднання (або дисоціації) Європейського Союзу як системи правил забезпечення ефективного функціонування організації відповідно до міжнародного права [72].

Як уже зазначено, на підставі статті 19 ДЄС (колишня стаття 9 F) Суд ЄС забезпечує дотримання законності при тлумаченні та застосуванні положень договорів. Правозастосовна діяльність Суду ЄС [10; 11], як і діяльність інших органів, на які покладено функцію застосування права, проявляється не лише в рамках передбаченої процесуальними нормами процедури розгляду справи, а й у рішеннях, які змінюють юридичну практику, вносять пропозиції стосовно вдосконалення норм права.

Судова система Європейського Союзу була створена для вирішення спорів між об'єктами європейської інтеграції та забезпечення цілісності та послідовності європейських організацій відповідної інтеграції шляхом належного тлумачення її положень. Важливим завданням судової системи Євросоюзу стало також забезпечення безконфліктної взаємодії норм права [8, с.32] Євросоюзу та внутрішнього права держав членів як передумови для нормального функціонування організаційно-правового механізму європейської інтеграції.

Це означає, що поява законодавства ЄС є єдиним та взаємопов'язаним процесом, який тісно пов'язаний з рішеннями Суду ЄС. Створення та розвиток Європейських Співтовариств, а потім Європейського Союзу було здійснено на

певній правовій основі. У зв'язку з вищесказаним, реєстрація та правова база Європейського Союзу, її структура, цілі та завдання, умови та режим роботи - все це буде відображено в нормативних актах та консолідації європейського права [34, 51].

У свою чергу, створення єдиної системи європейського права неможливе без існування її організаційних структур. Іншими словами, створення Європейського права неможливе без Європейського Союзу, і його існування та розвиток неможливі без Суду ЄС. Європейське право є одним із найважливіших інструментів європейської інтеграції. Серед багатьох чинників, що сприяють інтеграційним процесам, рішення Суду ЄС відіграють важливу роль. Це пояснюється тим, що не лише європейський закон створює єдиний правовий простір, але і створює необхідні умови і приміщення для єдиного економічного простору, загального культурного простору, створив все, що необхідно для забезпечення єдності.

Саме за допомогою чіткої та ефективної реалізації рішень Суду ЄС вдається подолати ті труднощі та складнощі, які неминучі при створенні нового за своїми якісними параметрами публічного правового інтеграційного утворення, яким є Європейський Союз. Ці нові якості виявляються в тому, що Євросоюз — це вже не просто міжнародна організація класичного типу, а утворення, яке має риси, властиві суверенній державі [47].

Разом з тим, Суд ЄС не може бути кваліфікований як наддержавна структура, оскільки мова йде про об'єднання зусиль та розвиток достатньо глибоких інтеграційних процесів тільки в певних визначених сферах діяльності. Формування та розвиток Європейських співтовариств, становлення Європейського Союзу, поява та розвиток європейського права — все це складний процес. Головне полягає в тому, що, незважаючи на всі труднощі, в цілому він є поступальним, що свідчить про достатню стабільність інтеграційних процесів на заході Європейського континенту [5, с. 5].

У розвитку європейського права є кілька етапів, кожен з яких з різними функціями і новими можливостями, які відображені в структурі і організації

Європейських співтовариств, розширюючи свою юрисдикцію, зміни в інституційній структурі та розвитку права [18, с.32]. Основою періодизації цього інтеграційного процесу можуть бути різні критерії, пов'язані з досягненнями в економічній або соціальній сфері, характер відносин між державами-членами тощо.

Однак з юридичної точки зору найбільший інтерес представляють такі радикальні зміни, які відбуваються в структурі Співтовариств, у сфері їх виконання та здійснення повноважень, якими володіє Співтовариство, а потім Європейський Союз. Такого роду зміни в житті Європейського Союзу знаходять своє відображення та закріплення насамперед в установчих актах та рішеннях суду ЄС, тобто таких, які вносять дійсно кардинальні зміни у праві ЄС.

Таким чином, можна сказати, що особлива правова природа Європейського Союзу, специфічні особливості його правової системи, визначені ним завдання та цілі вимагають існування чіткої та логічно побудованої системи форм існування права ЄС [38, с.43].

Їх формування повинно, з однієї сторони, відбуватися відповідно до механізмів формування права в рамках міжнародних організацій, а з іншої – забезпечувати особливі завдання і цілі в рамках компетенції, отриманої ЄС внаслідок передання своїх повноважень державами-членами Євросоюзу.

Принцип неподільності влади забезпечує інституційний баланс практично у всіх комунальних інститутах - (в тій чи іншій мірі) в законодавчому процесі, включаючи і Суд ЄС [21, с. 91-92]. З метою досягнення цілей, поставлених перед ЄС, організація змушена виходити за межі компетенції, передбаченої установчими договорами, що знаходить вираз у правотворчій діяльності Суду ЄС.

Це означає, що форми формування правил у межах ЄС повинні відповідати цілям і завданням, які потрібно досягти. Пояснення змісту нормативно-правової бази, усунення прогалин конституційних угод, їх

конкретизація відбувається не тільки шляхом прийняття вторинного законодавства, але й шляхом судового тлумачення [46].

Цей підхід пояснює застосування методів тлумачення відповідно до цілей та функцій судової системи ЄС - цілей розвитку права ЄС та узгодженості у застосуванні норм права [40, с.12].

Так, у справі *Bulmer v. Bollinger* відзначається, що не потрібно сперечатися стосовно точності граматичного змісту: «...необхідно шукати наміри і цілі». Якщо існує прогалина, необхідно її заповнювати. Це і є принцип, на основі якого діє Суд ЄС [49].

Також, наднаціональна природа ЄС та сформовані в рамках організації завдання і цілі обумовлюють можливість творення норм права Судом ЄС як органом ЄС, не передбачаючи необхідності отримання згоди держав-членів ЄС.

Таким чином, використання теорії домислюваних повноважень обумовлює широке застосування судового правозастосувального тлумачення з метою усунення прогалин у праві та розширення компетенції Союзу. Використовувана Судом ЄС концепція домислюваних повноважень слугує розширенню кола питань, що відносяться до компетенції ЄС, тим самим розширюючи межі участі Суду у розвитку права Європейського Союзу [34, с. 52].

Зростання ролі міжнародних судових органів в усуненні прогалин в регулюванні суспільних відносин, наповненні новим змістом вже існуючих норм права, як наслідок призводить до зближення різноманітних підходів стосовно ролі і місця судової практики у правотворчому процесі, внаслідок якого у країнах континентальної, як і в країнах загальної системи права простежується більш лояльне ставлення до результатів судової діяльності як джерела права.

Це означає, що узагальнений характер норм договорів вимагає тлумачення, щоб пояснити волю своїх суб'єктів для забезпечення єдності розуміння та реалізації. Як і інші види інтерпретації, юридичне тлумачення є невід'ємною частиною процесу здійснення права [16, с. 67].

Метою судового тлумачення є з'ясування істинного змісту правових норм. І відповідно змістом тлумачення, яке здійснює Суд Європейського Союзу, є сукупність спеціальних прийомів та методів, спрямованих на досягнення зазначеної мети. Необхідність тлумачення установчих договорів, значимість тлумачення у справі *Vulmer v. Bollinger*. Ідеться про те, що Договір про Європейський Союз, а тепер також і інші установчі акти, прийняті у зв'язку з набранням чинності Лісабонським договором закріплюють основні принципи застосування права ЄС [46]. Договору бракує точності та відповідного пояснення значення тих чи інших термінів. У зв'язку з цим, правозастосування Суду ЄС часто набуває форми правотворення [3, с. 62].

У випадку якщо судове тлумачення міститься у рішенні (висновку, постанові) за результатами розгляду конкретної справи, як правило воно не є нормативним, а є казуальним і юридично обов'язковим лише для осіб, які беруть участь у справі. Таким чином, поряд з іншими засобами правового регулювання акти судового тлумачення забезпечують ефективність застосування правової норми, забезпечуючи тим самим однакове розуміння норми права суб'єктами правозастосування. Виходячи з особливої природи та прецедентного характеру, належності рішень Суду ЄС до джерел права ЄС, тлумачення Суду ЄС, яке міститься у рішенні чи висновку Суду ЄС трансформується у нормативне, тобто набуває ознак загальнообов'язкового характеру та підлягає виконанню і дотриманню усіма суб'єктами права Європейського Союзу.

Разом з тим, прийнято вважати, що в актах тлумачення права судовими органами, як і іншими органами, можуть міститися тільки роз'яснення змісту норм права щодо яких здійснюється тлумачення. Більше того, за умови дії принципу поділу влад, трактування суду в якості суб'єкта нормотворчості веде до порушення балансу між різними гілками влади, в підміні законодавчої влади судовою, що з позицій забезпечення збалансованої діяльності органів влади є недопустимим. Зазначене положення безумовно є правильним та вірним, однак воно не стосується і не може бути застосовним до правотворчої діяльності Суду

ЄС, який діє в рамках міжнародної організації, практично усі органи якої можуть бути задіяними у процесі нормотворення [39, с. 73].

Таким чином, інтерпретаційна діяльність Суду ЄС все ж ґрунтується на неухильному та послідовному застосуванні принципу гуманізації норм. Йдеться про використання у процесі тлумачення норм загальноновизнаних принципів гуманності, поваги прав людини та справедливості.

Загалом Суд ЄС користується усіма видами тлумачення, які відомі національним судовим органам, оскільки європейську правову традицію формує до значної міри правова культура не котроїсь однієї, але усіх держав-членів ЄС.

Після багатьох років існування, Суд змінив практику застосування використовуваних методів тлумачення, особливо під час тлумачення установчих договорів. На заміну буквальному тлумаченню прийшло контекстуальне та телеологічне тлумачення, підходи, що відповідають здійсненню квазіконституційного правосуддя, та забезпечують виконання завдань, що стоять перед Європейським Союзом. Використовуючи телеологічний вид тлумачення норми, у справі *Coldit* [48, с.32], Суд постановив, що «вирішення цього питання може виникати із тлумачення про регулювання у світлі завдань договору (статті 48-51 Договору про ЄС).

Крім того, Суд ЄС часто використовує кілька типів інтерпретацій одночасно - буквальну, контекстну та навіть телеологічну.

Заява Трибуналу про телеологічний спосіб тлумачення закону ЄС дозволяє не тільки правильно визначати зміст і спосіб застосування верховенства права, але й визначити його мету. Саме тому, з огляду на необхідність забезпечення подальшого розвитку правової системи ЄС, розширення компетенцій ЄС на все більший діапазон суспільних відносин, така інтерпретація є найпоширенішою [19, с.76-78].

Навпаки, використання телеологічного методу, який може суттєво вплинути на розвиток права Європейського Союзу, використання конкретних

цілей може бути використанням таких методів інтерпретації як системний, літеральний.

Усі відомі методи тлумачення Суд може використовувати як окремо під час тлумачення норми, так і у сукупності, чим також буде досягтися мета його діяльності. Пов'язаність правової системи ЄС та взаємодія з національними системами права обумовлює використання Судом ЄС концептуальних підходів та позицій, які було перевірено на практиці національними судами [26, с. 38].

Заповнення прогалін у праві здійснюється і внаслідок преюдиційного розгляду, коли Суд ЄС не виносить рішень по суті, фактично визначаючи напрямки застосування права ЄС. Таким чином, з використанням досудової процедури, Суд створює положення, які потім підлягатимуть застосуванню всіх органів юрисдикції. Зрештою, рішення є безумовними джерелами права, що підлягають суворому дотриманню. Судове провадження як частина його діяльності сприяє встановленню повноважень рішень, прийнятих інституціями ЄС [15, с. 92-93].

У той же час він відіграє провідну роль у принципах права, які забезпечують стабільність у економічній, політичній та інших сферах розвитку. Використовуючи процедуру досудового розгляду, Трибунал Європейського Союзу розширює тлумачення багатьох положень установчого договору і, як наслідок, надає важливі принципи та норми законодавства ЄС.

За словами вітчизняного дослідника європейської інтеграції І. А. Грицяка «Європейський Союз є великомасштабною соціальною системою, у якій такому її ключовому складнику, як європейське управління притаманна природа державного управління, що має своїми витокami і державну сутність національних систем управління, і міждержавний характер стосунків на наднаціональному рівні» [12, с. 54].

Європейське управління визначається, при цьому, як «правила, процедури й дії суб'єктів управління, тобто інституцій, органів, відомств та агенцій Союзу під час виконання їхніх завдань, що стосуються способів, за допомогою яких вони реалізують власні повноваження відповідно до природи,

цілей, функцій, структури і принципів Європейського Союзу на основі відкритості, ефективності й незалежності» [12, с. 69].

Таким чином, система європейського управління передбачає, що суб'єктами виступають інституції, органи, відомства та агенції Європейського Союзу, а об'єктами – сфери та галузі суспільного життя, що знаходяться в межах компетенцій ЄС, на які, відповідно, спрямована діяльність суб'єктів під час виконання їх завдань для досягнення цілей Європейського Союзу. Частина завдань виконуються на національному рівні, тобто урядами держав-членів ЄС, проте вони дедалі більше зазнають впливу інституцій ЄС шляхом розширення кола компетенцій ЄС та поглиблення інтеграційних процесів. Особливості інституційної системи ЄС роблять її ефективною в управлінській діяльності, і пов'язані вони, в першу чергу, з наявністю законодавчих, виконавчих та судових органів, які тісно взаємодіють з національними органами влади. При цьому, за словами І. А. Грицяка [33], вони наділені функціями різного характеру, а тому не можуть бути чітко віднесеними до однієї гілки влади і, одночасно, є взаємозалежними. Так, основними інституціями ЄС засновницькі договори [27, с. 22] визначають: Європейський Парламент, Європейську Раду, Раду, Європейську Комісію, Суд Європейського Союзу, Європейський Центральний Банк, Рахункову Палату.

Суд ЄС відповідно до ст. 19 ДЄС [7, с. 27] складається з Суду, Суду загальної юрисдикції та спеціалізованих судів, а до повноважень Суду ЄС належать: прийняття рішень за позовами, які подають уряди держав ЄС і винесення попередніх рішень щодо тлумачення права ЄС.

Завдяки останньому відбувається взаємодія між національними судами держав ЄС та Судом ЄС.

Відповідно, в даний час судова система ЄС складається з судів ЄС та національних судових систем. Контроль за правильним застосуванням законодавства ЄС в кожній державі здійснюють національні суди, але існує ризик, що суди в різних країнах можуть тлумачити законодавство ЄС по-різному. Частина 3 ст. 19 ДЄС допомагає розв'язати цю проблему вказуючи, що

суди та трибунали держав ЄС можуть звертатись до Суду ЄС із запитами про попередні рішення щодо тлумачення законодавства Союзу або чинності актів, ухвалених установами ЄС.

Цікаво, що такі попередні рішення не є обов'язковими, але мають статус порад національним судам. У цьому випадку, Суд має повноваження вимагати від уряду надання всієї інформації, яку він вважає необхідною для розгляду справи. Це суть національної взаємодії та наднаціонального судового контролю.

Сутність контролю Суду ЄС у сфері європейського управління розкривається, передусім, у формуванні передумов для виконання курсу розвитку Європейського Союзу, для забезпечення реалізації завдань засновницьких договорів [11], для того, щоб органи влади діяли відповідно до своїх повноважень, а також щоб виконувались європейські принципи управління.

Таким чином, в контексті виконання курсу розвитку ЄС та забезпечення реалізації завдань засновницьких договорів Суд ЄС має юрисдикцію стосовно виконання урядами країн ЄС зобов'язань за засновницькими договорами згідно ст. 259 ДФЄС [7, с. 161], щодо виконання урядами країн ЄС зобов'язань відповідно до Статуту Європейського інвестиційного банку, щодо виконання національними центральними банками зобов'язань згідно з засновницькими договорами та статутом ЄСЦБ та ЄЦБ відповідно до ст. 271 ДФЄС [7, с. 165] та ін. Якщо Суд ЄС визнає, що уряд не виконав зобов'язання за засновницькими договорами, то держава зобов'язується виконати рішення Суду, інакше на неї може бути накладено штраф або пеня.

Контроль Суду ЄС за діяльністю державних органів управління в межах своїх повноважень відіграє визначальну роль особливо, коли мова йде про трансформаційні періоди, які передбачають перетворення суспільних відносин, розробку механізмів вдосконалення системи державного управління.

Така ситуація склалась в ЄС під час формування внутрішнього ринку ЄС, який би передбачав безперешкодне пересування товарів, осіб, капіталу і

послуг між країнами, які є його членами, що вимагало від держав зняти усі внутрішні торгові бар'єри, які є дискримінаційними за своєю суттю. Незважаючи на те, що усі держави ЄС офіційно прийняли такі умови, досі уряди країн демонструють винахідливість та особливу кмітливість з метою встановлення заходів, еквівалентних дискримінаційним обмеженням. Виявляти та усувати подібні порушення вдається саме з допомогою Суду ЄС.

Деякі дослідники вважають, що втілення ідеї внутрішнього ринку вдалось завдяки рішенням Суду ЄС, який здійснював контроль за належним виконанням державами законодавства ЄС та своїх повноважень. Наприклад, у випадку, коли у Німеччині заборонила ввезення будь-якого пива, яке містить добавки (справа «Beer Purity»), Суд ЄС встановив, що уряд у цьому випадку був непослідовним і допускав аналогічні добавки в інших продуктах. Тому Німеччина, відповідно до рішення Суду ЄС, була змушена усунути такі обмежувальні заходи на імпорту пива і, по суті, відкрити свій ринок для цього товару [32, с. 38].

Необхідність реформування органів державного управління постали перед європейськими державами з 1992 року, коли вони утворили на основі Європейських Спільнот Європейський Союз. Саме тоді і відбулось розширення компетенцій ЄС та розробка і втілення нових спільних політик (зовнішньої, безпекової, оборонної, співпраця в сфері юстиції та внутрішніх справ).

На порядок денний постали важливі питання: які судові органи - національні чи наднаціональні, мають право контролювати виконання законодавства в нових сферах компетенцій ЄС, в межах спільних політик. Так, 2003 року виникла цікава справа Олександра Дорі, яка полягала в тому, що громадянин Німеччини відмовлявся від проходження строкової військової служби, вважаючи, що цим держава порушує його право на працю, а також дискримінує на основі статі.

Суд ЄС виніс рішення, яке в першу чергу, визначило, що законодавство ЄС не регулює вибір держав щодо їх військової організації для захисту їхньої території або суттєвих інтересів [19, с. I-2523].

З цього випливає, що Суд ЄС не може здійснювати контроль за управлінням сферами оборони та безпеки держави, незважаючи на те, що країни ЄС впроваджують спільні оборонну і безпекову політики. Усі ці зміни вимагали від держав ЄС проводити реформи органів державного управління, виробляти спільні підходи до формування системи державного управління тощо. Саме завдяки практиці Суду ЄС були вироблені основні принципи державного управління, які згодом були систематизовані та викладені в межах програми SIGMA в документі «Європейські принципи державного управління» [6, с. 8]. Серед них виокремлюють наступні принципи [21, с. 8-14]: правової впевненості та передбачуваності.

За словами англійського правознавця В. Кернза вони спрямовані на те, щоб забезпечити захист очікувань особи у тих випадках, коли вона «переконана, що досягне певного результату, якщо буде діяти відповідно до норм правової системи» [4, с. 76].

Суд ЄС ввів цей принцип у право ЄС під час розгляду справи Staff Salaries, яка полягала в тому, що Комісія ЄС оскаржила нові критерії нарахування платні службовцям ЄС, прийняті Радою ЄС. Суд ЄС підтримав позицію Комісії і відновив встановлені раніше критерії, а нові розміри платні, встановлені Радою, були визнані недійсними. Головною мотивацією Суду ЄС «був той факт, що рішення, скасоване Радою, створило певні обґрунтовані очікування з боку зацікавлених працівників» [44, с. 76]. Це є виявленням принципів відкритості та прозорості, які дають можливість отримати доступ до прийнятих управлінських рішень та розкриваються через справи Суду ЄС у сфері захисту прав людини, рівності перед законом тощо.

Сьогодні лише половина компаній держав ЄС відзначає, що вони можуть отримати оперативну допомогу від своїх урядів, якщо перед ними постають проблеми ринкової діяльності в інших державах ЄС, та що вони добре поінформовані про свої права на внутрішньому ринку. Саме це є принципом підзвітності, який передбачає контроль за дотриманням верховенства права органами державного управління, а Суд ЄС в даному

випадку контролює відповідність управлінської діяльності принципу верховенства права ЄС.

Цей принцип був виведений та підтверджений низкою судових рішень, проте держави не одразу змогли його повністю сприйняти. Наприклад, французька адміністративна юстиція наполягала на тому, що акти адміністративного права, які є конституційними за національним законодавством, не можуть бути підпорядковані принципу верховенства права ЄС, а відповідно не підлягають контролю з боку Суду ЄС.

Тільки рішенням Державної ради Франції вдалось подолати цю проблему, що є виявленням принципу продуктивності й ефективності. Тут можна згадати справу Francovich, яка стосувалась шкоди, завданої Італією неімплементациєю директиви ЄС.

У цьому випадку компанія, що найняла заявників на роботу, мала сплатити їм певну винагороду, але, збанкрутувавши, вже не змогла цього зробити. Заявники порушили справу проти Італії з тих причин, що вона не імплементувала директиву, яка надає захист працівникам у разі банкрутства їх роботодавця.

Контроль Суду ЄС щодо виконання принципів ефективності та продуктивності є надзвичайно важливим особливо в контексті того, що порушення імплементацийних механізмів країнами ЄС з 2004 року зростає більше як на 40% порівняно з 2003 роком, коли було зафіксовано 1600 випадків. Не менш важливу роль контроль Суду ЄС відіграє в процесі орієнтації органів управління на забезпечення прав і свобод, законних інтересів громадян та вироблення механізмів, які б дали можливість їх захищати [45].

Проте, Суд ЄС не одразу отримав свої контрольні функції у сфері прав і свобод людини. На початку його створення, вважалось, що правовий порядок спільнот [22] ґрунтується виключно на економічних засадах, тому будь-яка спроба звернутись до Суду ЄС із позовами у сфері захисту прав людини зустрічала спротив і розглядалась як така, що підлягає компетенції Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ) [4, с. 77].

Проте вже 1969 року Суд ЄС вперше послався на основні права людини під час розгляду справи *Strauder v Ulm*. З часом Суд ЄС розробив каталог основних прав людини, який, однак, не отримав сили нормативного документу. Під час реформи засновницьких договорів 1985 року – прийняття Єдиного європейського акту – уряди держав ЄС під впливом практики Суду ЄС підтвердили, що дотримання прав людини є одним із загальних принципів, основоположних для Європейського Союзу. 2010 року до засновницьких договорів була додана Хартія основоположних прав ЄС, яка стала джерелом первинного права. Таким чином були максимально розширені повноваження Суду ЄС у сфері прав людини аж настільки, що виникло питання співвідношення рішень Суду ЄС і ЄСПЛ.

Ефективний судовий контроль є також підґрунтям для розвитку високорозвинутої, демократичної держави. Адже ці поняття розкриваються, в першу чергу, через місце особи в державі, форму взаємовідносин між органами влади та особою, захищеністю прав і свобод людини тощо.

Отже, сутність контролю Суду ЄС в системі європейського управління полягає у формуванні передумов для виконання курсу розвитку Європейського Союзу, для забезпечення реалізації завдань засновницьких договорів [3], для того, щоб органи влади діяли відповідно до своїх повноважень, для виконання європейських принципів управління, для орієнтації органів управління на забезпечення прав і свобод, законних інтересів громадян та вироблення механізмів, які б дали можливість їх захищати, а також для створення демократичної держави.

Особливості контролю Суду ЄС полягають в тому, що Суд ЄС здійснює контроль за діяльністю і союзних, і державних органів управління, при чому в останньому випадку – паралельно із державними судовими органами та виключно в межах повноважень ЄС, закріплених в засновницьких договорах.

Надалі вбачається за доцільне проводити дослідження особливостей контролю Суду ЄС за дотриманням європейських стандартів управління державами ЄС.

Таким чином, з метою деталізації установчих договорів, гармонізації законодавства, Суд здійснює ефективну правотворчу діяльність в окремих галузях, наслідком якої є розвиток корпоративного права ЄС, фінансового права, податкового права, транспортного права, митного права, інших галузей та політик, що визначають основи функціонування вільного ринку в ЄС.

Реалізація процесу гармонізації законодавства України з правом ЄС передбачає необхідність чіткого і послідовного врахування під час гармонізації рішень Суду ЄС як у пріоритетних, так і у інших сферах.

Отже, у процесі своєї діяльності Суд ЄС співпрацює з усіма органами ЄС, насамперед з Комісією ЄС, яка є «наглядачем» за дотриманням права ЄС, Парламентом ЄС та Радою ЄС. До Суду вправі звертатись усі без винятку органи ЄС. Зазначене стосується і тих органів ЄС, які зачислено до таких Лісабонським договором. Як уже зазначено, Суд може отримати широкі повноваження шляхом прийняття регламентів, які приймають спільно Європарламентом і Радою та можуть наділити Суд юрисдикцією стосовно санкцій, визначених ними.

1.3 Сутність юрисдикції Суду ЄС

Специфіка інтеграційної сутності такого утворення як Європейський Союз виявляється, зокрема, в його судовій системі. Традиційно міжнародні організації створюють лише певну сукупність правових норм, дотримання яких контролюється судом, а ЄС сформував свою досить повноцінну як правову, так і судову системи.

Суд Європейського Союзу — це офіційна інституція Європейського Союзу, що охоплює повністю судову владу Євросоюзу [4].

Суд Європейського Союзу заснований відповідно до Угоди про Європейське співтовариство вугілля та сталі у 1952 році [1, с. 162]. З набранням

чинності Римськими договорами в 1958 році та появою Європейського союзу, Суд ЄС став спільним інститутом судової влади для країн-членів Євросоюзу.

Термін «Суд справедливості Європейського Союзу» позначає всю судову систему ЄС [1, с. 54], яка в сукупності включає в себе:

1. Європейський Суд справедливості — це найвища ланка судової системи;
2. Загальний Суд;
3. Трибунал у справах публічної служби – це єдиний спеціалізований суд, створений до цього часу [5].

Судова система Європейського Союзу була створена з метою вирішення суперечок між суб'єктами європейської інтеграції, а також забезпечення цілісності та узгодженості права, шляхом відповідного тлумачення його норм. Важливим завданням судової системи Євросоюзу стало також забезпечення безконфліктної взаємодії норм права Євросоюзу та внутрішнього права держав-членів як передумови для нормального функціонування організаційно-правового механізму європейської інтеграції.

Суд ЄС є вищою судовою інстанцією Євросоюзу, яка покликана забезпечувати дотримання законності при тлумаченні та застосуванні положень установчих договорів ЄС. У своїй діяльності Суд ЄС виконує функції міжнародного, конституційного, частково адміністративного суду [3, с. 37]. Як міжнародний суд, він вирішує суперечки між державами-членами, які стосуються об'єкта установчого договору, а також між державами-членами та інститутами ЄС чи між останніми. До держави-члена, яка не виконує рішень Суду ЄС, останній може застосовувати санкції у формі одноразових виплат або штрафів.

Тобто, Суд Європейського Союзу – це інститут Європейського Союзу, найвищий суд ЄС, рішення якого не підлягають оскарженню, який покликаний сприяти виконанню завдань Європейського Союзу. Проте, на відміну від інших інститутів [6, с. 52], Суд ЄС носить суто спеціалізований функціональний характер.

Виконуючи роль конституційного суду, Суд ЄС розглядає законність законодавчих актів, прийнятих спільно Європарламентом і Радою, актів Ради, Комісії та Європейського центрального банку, які не належать до рекомендацій і висновків, а також актів Європарламенту і Європейської ради, що мають правові наслідки для третіх сторін [7, с. 26].

Процедура преюдиціального розгляду дозволяє Суду Європейського Союзу здійснювати розширювальне тлумачення багатьох положень установчих договорів ЄС, актів, прийнятих інститутами ЄС і, як наслідок, у них знаходять закріплення важливі принципи та норми права ЄС.

Свідченням ролі Суду ЄС у формуванні принципів права стало їх закріплення у положеннях договорів, декларацій та, у безпосередньому посиланні на практику Суду Європейського Союзу, у Роз'ясненнях до застосування Хартії Європейського Союзу про основні права. Саме внаслідок правотворчої практики Суду ЄС, набули нормативного значення та стали формалізованими такі принципи права, як:

- 1) принцип правової визначеності;
- 2) принцип прямої дії та верховенства права Європейського Союзу;
- 3) принцип дотримання законних очікувань;
- 4) принцип поваги прав людини, розвинутий завдяки практиці Суду ЄС;
- 5) принцип рівності;
- 6) принцип права на судовий захист;
- 7) принцип процесуальної автономії Суду ЄС та національних судових органів та ін. [9, с. 83-84].

Пріоритетність завдань, визначених Договором про Європейський Союз, зумовила активну роль Суду у тлумаченні та розвитку норм та принципів права ЄС у сфері забезпечення належного функціонування торговельного та податкового режимів у рамках Європейського Союзу.

Характер і зміст юрисдикції Суду Європейського Союзу певною мірою визначають специфіку актів, які ухвалюються ним. Суд ЄС уповноважений видавати три їх види – рішення, постанови й висновки.

Питання щодо руху справи, зупинення застосування оскаржуваного акту чи примусового виконання деяких рішень Європейської Ради або Комісії, встановлення необхідних тимчасових заходів, питання щодо допиту свідків, залучення експертів, виправлення в рішенні помилок, надання правової допомоги, визнання апеляції неприпустимою і судових витрат вирішуються Судом ЄС шляхом винесення постанови. Висновки Суду ЄС виносить за запитом Парламенту, Ради, Комісії або держави-члена стосовно відповідності угод між ЄС та однією або більше державами-членами чи міжнародними організаціями [5, с. 71].

Судовий розгляд по всіх інших процедурах, що належать до юрисдикції Суду ЄС, закінчується ухваленням рішень. Оскільки постанови стосуються внутрішніх процесуальних питань, а висновки за статистикою не становлять великого обсягу роботи Суду, то саме рішення, як форма реалізації його юрисдикції, має безпосередній вплив на інтеграційний правопорядок. Одним із ключових питань теорії та практики європейського права є питання юридичної сили й нормативності рішень Суду ЄС.

Рішення Суду ЄС мають свої особливості, які виявляються у сфері їх дії, характері нормативності, ступені юридичної сили, форм, окреслюючи його юридичну природу – сукупність значущих характеристик [9, с. 12]. Труднощі з визначенням сутності та правової природи рішень Суду виникають у зв'язку з відсутністю в установчих договорах відповідних роз'яснювальних положень щодо цього питання. При розгляді останнього найголовнішою постає проблема юридичної сили рішень Суду, як одна з властивостей, що відводить їм особливе місце серед джерел права ЄС. Взагалі юридична сила акту – це ознака, що вказує на співвідношення конкретного акту з іншими його видами в їх ієрархії [12].

У певній мірі юридична дійсність діяльності залежить від місця посадової особи, яка має право на її отримання. При розгляді обґрунтованості рішень Суду ЄС ми повинні чітко визначити, чи є вони прецедентом чи ні. Основоположні договори не дозволяють Суду Європейського Союзу

встановлювати нові правила і, отже, створювати прецеденти. Цей Суд забезпечує законність у тлумаченні та застосуванні Договору [13, с. 63]. Однак, на практиці, у своїй юрисдикції Суд інтерпретує не тільки право на інтеграцію, але й несе з собою нові правила для такої послідовності подальших змін. В деяких випадках договори про заснування навіть змінилися на їх основі. Наприклад, рішення Суду ЄС були покладені в основу багатьох директив з інтелектуальної власності, а також послужили підставою для внесення змін до надання Парламенту можливості бути як активним, так і пасивним учасником процедури скасування нелегітимних нормативних актів інститутів Євросоюзу [13, с. 56].

Отже, можна стверджувати, що офіційне невизнання за рішеннями Суду ЄС сили прецедентів, не значить його не існування. Вчений юрист М.М. Марченко відмічає, що на визнання судового рішення як прецеденту й ідентифікації його юридичної природи та характеру впливають два чинники – формально-юридичний чинник і фактичні обставини.

Під першим розуміється офіційне визнання загальнообов'язковості й імперативності судового акту. Фактичні ж обставини не формально, а реально визначають характер, правову природу, юридичну силу й соціальну значущість того чи іншого рішення [4, с. 480].

У випадку з рішеннями Суду ЄС можна вести мову про визнання за ними якості прецедентів за фактичних обставин. На цьому етапі розвитку правової системи ЄС безперечним є факт існування сформованого прецедентного права, створеного Судом ЄС, яке є одним із джерел наднаціонального права. Саме завдяки ньому правова система Європейського Союзу набула характеру інтеграційної правової системи.

Таким чином, контроль за діяльністю установ, держав-членів ЄС, перевірка чинності діючих правил та їх тлумачення, Суд покращує закон, розкриваючи їх зміст та визначаючи їхню позицію. Це надзвичайно важливо, оскільки договори про заснування іноді сформульовані нечітко, тому суд, у разі необхідності, заповнює прогалини в правовій базі Європейського Союзу.

Рішення Суду ЄС є остаточними, оскарженню не підлягають і Трибуналу, а їх невиконання є підставою для притягнення до відповідальності [15, с. 63].

Так, наприклад, рішенням по справі «Köbler» Суд ЄС визнав, що державу-члена можна притягнути до відповідальності у випадку суттєвого, серйозного порушення нею права ЄС. Таке порушення буде вважатися суттєвим і серйозним, якщо рішення національного суду або іншого органу влади було прийнято у невідповідності до практики Суду ЄС [19]. Сам по собі факт відхилення національних органів від практики Суду ЄС може бути підставою для відповідальності. Це достатній доказ того, що його практика має прецедентний характер, а встановлені ним у своїх рішеннях правила є обов'язковими для всіх судів держав-членів.

Суд також може розглядати позови, з якими до нього можуть звертатися Рахункова палата, Європейський центральний банк і Комітет регіонів з метою захисту своїх прерогатив. Окрім цього, Суд ЄС уповноважений давати тлумачення установчих договорів та актів органів ЄС. Виконуючи функції адміністративного суду, Суд ЄС має юрисдикцію в будь-якому спорі між ЄС та його службовцями, а також у випадках вирішення спорів, що стосуються відшкодування збитків, заподіяних інститутами ЄС чи його службовцями при виконанні ними своїх обов'язків [14, с. 91].

Суд має надзвичайно важливу роль у розробці законодавства ЄС. У цьому контексті, насамперед, слід зазначити доктрину верховенства та безпосереднього впливу законодавства ЄС, яке було виправдане рішенням Суду. Щоб виправдати концепцію пріоритету в законодавстві ЄС, рішення було принципово важливим. Щоб виправдати цю ідею, Суд ЄС звернув увагу на прямий ефект деяких правил Європейського Союзу. Обґрунтування прямого впливу законодавства ЄС є наслідком практики Суду ЄС. Виходячи з телеологічного підходу до тлумачення законодавства ЄС, Суд безпосередньо виступав як один із ключових елементів всього правопорядку ЄС [4].

Таким чином, у зв'язку з широкою юрисдикцією Суду ЄС, його рішення можна розрізняти за процедурами, в результаті яких вони ухвалюються.

Усвідомлення того, що рішення Суду ЄС різняться залежно від процедур, за якими вони були прийняті, дозволяє краще зрозуміти їх специфіку [9].

Висновки до Розділу 1

Таким чином, ми можемо зазначити, що суд ЄС, який є одним з найпрогресивніших та унікальних інститутів ЄС, своєю практикою демонстрував відданість інтересам інтеграції й ухвалював рішення, які слугували базою для подальшого розвитку особливої правової системи ЄС. Пройшовши шлях від жорсткої ієрархії інтересів європейських спільнот, а потім і Союзу над інтересами держав-членів, Суд знайшов відповідну модель балансу між ними.

Сучасна практика Суду ЄС демонструє, що він намагається якомога ефективніше збалансувати легітимні інтереси держав-членів ЄС із вимогами інтеграції. Звісно, слід зауважити, що не завжди вистачає чіткості позиції Суду, що певним чином не дає можливості приватним особам реалізувати принцип правової впевненості, але Суд пішов тим шляхом, щоб вирішувати колізії інтересів на основі вивчення конкретних обставин справ та інтересів, які зачіпаються судовим розглядом.

Ми вважаємо, що для подолання відповідних проблем має бути залучений не лише Суд ЄС, але й конституційні суди держав-членів, а також їх парламенти, які за Лісабонською угодою отримали багато демократичних повноважень. Саме ця кооперація ключових суб'єктів європейської інтеграції допоможе у подальшому уникати ситуацій розходження інтересів держав – членів ЄС та самого Союзу.

Ураховуючи визначальну роль Суду ЄС у забезпеченні інтеграційного правопорядку, очевидно, що саме Суд ЄС в подальшому залишатиметься тією ланкою інституційної системи ЄС, яка буде поєднувати різні кола інтересів у загальній конструкції європейської інтеграції.

На нашу думку, слід звернути увагу на те, що при тлумаченні національних інтересів держав-членів і національного права Суд застосовує принцип самообмеження при інтерпретації права в аспекті балансу інтересів ЄС та інтересів держав-членів. Вивчаючи практику Суду ЄС, можна зробити висновок, що Суд ЄС доволі гнучко підходить до цього принципу, що призвело до появи нових важливих принципів та норм, котрі в жодному разі не з'явилися б при самообмеженні Суду.

Суд ЄС негативно ставиться і до застосування доктрини *acte claire* через ризик бути зобов'язаним діяти лише у певному напрямку без врахування в подальшому можливих змін судової практики. Це безпосередньо дозволило йому винести чимало рішень, у тому числі вищенаведених, які знайшли компроміс між інтересами інтеграції та окремих держав-членів ЄС, а отже, ці рішення стали ще однією цеглиною у процесі подолання дефіциту демократії, за що часто дорікали Союзу.

Безумовно, Суд Європейського Союзу є одним із найважливіших інституцій ЄС. Це дуже впливова установа, що часто іде в авангарді європейської інтеграції.

Відповідно до ст. 19 Договору про Європейський Союз, Суд Європейського Союзу повинен забезпечити дотримання закону при застосуванні установчих договорів. Суд Європейського Союзу складається з наступних судів (залежно від їхньої дійсності та ієрархії):

- Суд;
- Загальний суд;
- спеціалізовані суди.

Суд розглядає більшість справ, включаючи всі справи про порушення (статті 258–260 TFEU), усі запити на ухвалення попереднього рішення (стаття 263 TFEU) і позови про скасування, подані державами-членами проти установ ЄС (за винятком Європейської Комісії), а також позови про скасування, подані установами ЄС проти інших установ ЄС. Загальний суд має обмежену юрисдикцію, яка охоплює, між іншим, позови про скасування, подані

фізичними особами проти установ ЄС, а також аналогічні позови, подані державами-членами проти Європейської Комісії.

Це означає, що більшість справ, що розглядаються Загальним судом, стосуються антимонопольного права, державної допомоги та антидемпінгу. Він також розглядає апеляції на рішення Бюро з гармонізації внутрішнього ринку, яке відповідає за торговельні марки та промислові зразки Співтовариства. Трибунал з питань державної служби Європейського Союзу (єдиний спеціалізований суд) - компетентний розглядати справи працівників. Він припинив своє існування у 2016 році.

РОЗДІЛ 2 МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИСДИКЦІЇ СУДУ ЄС

2.1 Види проваджень з розгляду справ Судом ЄС

Існують такі провадження, які розглядаються Судом ЄС:

- Провадження щодо забезпечення примусового виконання зобов'язань (статті 258–260 Договору про функціонування ЄС);
- Провадження по справах про скасування нелегітимних нормативних актів ЄС (ст. 263 Договору про функціонування ЄС);
- Преюдиціальні провадження по розгляду справ за запитами національних судів (ст. 267 Договору про функціонування ЄС);
- Інші провадження Суду Європейського Союзу.

Розглянемо кожне з них більш детально.

Статті 258, 259 та 260 Договору про функціонування ЄС встановлюють процедури припинення невиконання зобов'язань державами-членами та наслідки такого невиконання. Оскільки Комісія є одним із представників наднаціонального елемента в інституційній структурі Союзу, то вона відіграє важливу роль в охороні та застосуванні положень установчих договорів, а отже, і бере участь у процедурі припинення невиконання зобов'язань, закріплених цими договорами.

Тому, говорячи про процедуру припинення невиконання зобов'язань та юрисдикції Суду ЄС у рамках цієї процедури, не можна обійти роль Комісії, на яку покладені функції ініціювання та розвитку цієї процедури. Договір про функціонування ЄС передбачив такий механізм припинення невиконання зобов'язань державами-членами, що без Комісії Суд ЄС не зміг би використовувати свою юрисдикцію по цій процедурі.

Так, ст. 258 встановлює: «Якщо Комісія вважає, що держава-член не виконує своїх зобов'язань щодо договорів, вона подає мотивований висновок з цього питання після надання можливості задіяній державі представити свої

міркування. Якщо ця держава не виконує положень висновків протягом строку, встановленого Комісією, остання може передати справу до Суду ЄС».

Засоби виконання рішень за статтями 258 та 259 передбачені ст. 260: «1. Якщо Суд ЄС встановлює, що держава-член не виконує зобов'язання за договорами, від такої держави вимагається вжити необхідних заходів для виконання рішення Суду. 2. Якщо Комісія вважає, що держава-член не вжила заходів, які необхідні для виконання рішення Суду ЄС, то після надання державі можливості подати свої міркування вона може передати справу до Суду. Комісія визначає розмір штрафу або пені, що підлягає сплаті задіяною державою-членом, який вона вважає належним у цій ситуації. 3. У випадку, коли Комісія звертається до Суду з позовом згідно зі ст. 258 на підставі того, що держава-член не виконала свого зобов'язання сповістити про засоби по трансформації директиви, прийнятої згідно із законодавчою процедурою, то вона може, коли визнає за належне, визначити розмір штрафу або пені, що підлягає сплаті задіяною державою-членом, який вона вважає таким, що відповідає обставинам.

Якщо Суд встановлює наявність порушення, то він може накласти на державу-члена обов'язок по виплаті штрафу або пені в межах розміру, вказаного Комісією. Обов'язок по виплаті вступає в силу в день, який встановлений у рішенні Суду».

Підставою провадження за статтями 258 та 259 Договору про функціонування ЄС є невиконання свого зобов'язання державою-членом. Таке невиконання може набувати різних форм залежно від того, в якому акті закріплений конкретний обов'язок держави-члена. Так, якщо обов'язки містяться у положеннях установчих договорів, міжнародних угодах, які укладені за умов ст. 218 Договору про функціонування ЄС, регламентах чи рішеннях, що не вимагають імплементаційних (трансформаційних) заходів, або впливають із загальних принципів права, які визнаються Судом ЄС, то порушення можуть набувати форми не виконання або неналежного виконання положень вищезазначених актів.

Якщо зобов'язання закріплені в директивах, які за своєю природою мають вводитися в дію прийняттям національних імплементаційних (трансформаційних) нормативних актів, то порушення може полягати у неприйнятті цих актів або в їх прийнятті, але з неповно чи неправильно викладеним змістом директиви. Положення належно імплементованої директиви можуть бути неправильно застосовані державою-членом, що теж становитиме порушення в розумінні ст. 258/259 Договору про функціонування ЄС.

Відповідно до вищенаведеного, невиконанням зобов'язання буде вважатися:

- дія або бездіяльність законодавчих органів держави-члена, спричиняючи залишення в силі скасованого Судом ЄС акта, навіть якщо він взагалі не застосовувався або вже не застосовується;
- дія або бездіяльність виконавчих органів держави-члена, включаючи залишення в силі скасованого Судом ЄС адміністративного акта, навіть якщо він не застосовується;
- невідповідна дія конституційно незалежної публічної влади, наприклад місцевої або регіональної, чи суб'єктів федерації, де відповідати буде держава як цілісний суб'єкт;
- невідповідне рішення національних судових установ.

Щодо провадження по справах про скасування нелегітимних нормативних актів ЄС, слід зазначити наступне. Кожна розвинута правова система повинна виробити механізми для перевірки актів, які приймаються її інститутами, щодо процедурної та матеріальної легітимності.

У Європейському Союзі було створено такі механізми, а їх виконання головним чином покладено на Суд ЄС та Загальний суд, що є незалежними органами, на які установчими договорами покладений обов'язок утвердження верховенства права. Так, Суд ЄС у рішенні по справі *Les Verts* зазначив: «Слід у першу чергу наголосити за цих підстав на тому, що Європейське Співтовариство є Співтовариством, заснованим на верховенстві права, оскільки

ані його держави-члени, ані його інститути не можуть запобігти розгляду питання щодо відповідності заходів, прийнятих ними, основному документу конституційного характеру — Договору про ЄЕС. Зокрема, у статтях 173 і 184, з однієї сторони, та ст. 177 — з другої, Договір встановив повну систему засобів правового захисту і процедур, призначених для того, щоб дозволити Суду розглядати законність дій, прийнятих інститутами».

Тож для судового перегляду легітимності актів інститутів ЄС Договір про функціонування ЄС передбачив два шляхи його здійснення — прямий (за ст. 263 Договору про функціонування ЄС) та опосередкований (за ст. 267 Договору функціонування ЄС). Механізм контролю згідно зі ст. 263 над усіма обов'язковими актами можна назвати інструментом, який забезпечує інституційний баланс у ЄС, та певною гарантією недопущення зловживання владою інститутами Союзу. За статтею 263 Договору про функціонування ЄС держави-члени, інститути ЄС та фізичні або юридичні особи можуть звернутися до Суду ЄС/Загального суду для визнання недійсними актів Ради, Комісії та Європейського Центрального Банку, що не є рекомендаціями та висновками, а також актів Європейського Парламенту, Європейської Ради, органів і установ, спрямованих на створення правових наслідків для третіх сторін.

Під юрисдикцію Суду ЄС/Загального суду *ratione materiae* в рамках ст. 263 Договору про функціонування ЄС підпадають будь-які правові акти інститутів ЄС, які мають обов'язкову силу, а також акти органів і установ, спрямованих на створення правових наслідків для третіх сторін. Обов'язкова сила акта зводиться не лише до створення ним обов'язків для суб'єктів, але й полягає в наданні прав або їх позбавленні.

Оскільки такі акти, як рекомендації та висновки, не мають обов'язкової сили, то вони виключені з переліку актів, які можуть бути оскаржені в судах ЄС. Разом з тим, Суд ЄС у своєму рішенні по справі *Commission v Council*, відомій як *ERTA*, у 1971 р. обґрунтував принципову позицію, що в Суді можна оскаржувати рішення Ради чи Комісії, які мають обов'язкову силу, навіть якщо

вони не мають форми або природи актів, передбачених ст. 288 Договору про функціонування ЄС. У цій справі подібним актом *sui generis* був визнаний Протокол наради Ради, який інкорпорував резолюцію щодо процедури приєднання держав-членів до Європейської дорожньо-транспортної угоди, що жодним чином не підпадав під ознаки актів, передбачених ст. 288, а в справі *Lassalle v Parliament* такими були визнані рішення інститутів щодо кадрових питань.

Названі рішення свідчать про обґрунтованість та послідовність права ЄС. Якщо б Суд ЄС прийняв протилежні рішення, то вони б не збігалися із цілями установчих договорів, які надали право Суду ЄС/Загальному суду контролювати всі акти, які мають обов'язкову силу, незалежно від їх форми. Ідея обґрунтованості та послідовності виступає навіть не стратегією, за допомогою якої визнається сила винесених раніше рішень, а скоріше засобом для досягнення єдності системи права.

Акт, який оскаржується за ст. 263, звичайно повинен бути актом інституту Співтовариства або в певних випадках актом органу чи установи ЄС. Так, позов по справі *Aid to Bangladesh* був визнаний неприпустимим через те, що оскаржуваний Парламентом акт щодо надання допомоги Бангладешу був прийнятий членами Ради як незалежними представниками власних урядів, а не як Рада, та сама допомога виплачувалася урядами держав-членів, а не з бюджету ЄС.

Раніше, до прийняття змін Лісабонським договором, через відсутність статусу інституту ЄС не могли бути оскаржені за ст. 263 Договору про ЄС акти Європейської Ради, крім того, не було можливості оскаржувати і рішення органів ЄС (наприклад, Комітету постійних представників). Але з внесенням змін до ст. 263 це стало можливим за умови, що ці акти спрямовані на створення правових наслідків для третіх сторін.

Крім того, в окрему процедуру (ст. 269 Договору про функціонування ЄС) винесена можливість перевіряти легітимність актів Європейської Ради або Ради, які стосуються визначення наявності тяжкого та постійного порушення

державою-членом принципів, на яких ґрунтується Союз. У рамках цієї процедури позов може бути поданий лише державою-членом, яка стала об'єктом констатації Європейської Ради.

Щодо преюдиціальні провадження по розгляду справ за запитами національних судів зазначимо, що Європейський Союз має свою специфічну правову систему, якій не завжди повною мірою відповідають правові системи держав-членів Союзу.

Разом з тим, право ЄС має наднаціональний характер, є складовою частиною національного законодавства всіх держав-членів, і тому, коли перед національним судом чи трибуналом держави-члена постає питання, пов'язане з правом ЄС, він зобов'язаний його дотримуватися.

Юридичні та фізичні особи також мають унікальну можливість звертатися за захистом своїх прав, які надані їм правом ЄС, безпосередньо до своїх національних судових установ. Для того щоб правова система ЄС успішно функціонувала, вона побудована на такому фундаментальному принципі, як верховенство права ЄС, і тому часто при розгляді справ у національних судах останні стикаються з необхідністю застосування та тлумачення права ЄС для винесення рішення по тій чи іншій конкретній справі.

Оскільки в праві ЄС діє принцип єдиного його тлумачення та застосування на всій території Союзу, то природно, що національні суди не наділені компетенцією по тлумаченню права ЄС, інакше це призвело б до виникнення різних тлумачень у державах-членах, які були б їм найбільш вигідні. Саме тому виключна компетенція тлумачити право ЄС була надана Суду ЄС, а на національні суди держав-членів покладений обов'язок неухильно дотримуватися рішень, які винесені Судом ЄС. Така, так би мовити, монополія Суду ЄС щодо тлумачення, з точки зору С. Лефевр (S. Lefevre), є крім вищезазначеного ще й «захистом від ризику вторгнення з боку Комісії», яка є авторитетним та наділеним широкими повноваженнями інститутом Компетенції Суду тлумачити право ЄС та перевіряти його на дійсність, визначена ст. 267 Договору про функціонування ЄС.

Відповідно до цієї статті Суд ЄС уповноважений виносити за запитами національних судових установ преюдиціальні рішення стосовно тлумачення установчих договорів, дійсності та тлумачення актів інститутів, органів або установ ЄС. Під установчими договорами мається на увазі не лише безпосередньо Договір про ЄС та Договір про функціонування ЄС, але й договори, які доповнюють його, та Договори про приєднання. Слід зазначити, що Суд ЄС наділений юрисдикцією тлумачити положення Договору про Євратом відповідно до ст. 150 цього Договору.

Тим самим засновники ЄС знайшли відповідний засіб регулювання взаємовідносин, а точніше, кооперації між національними судовими установами та Судом ЄС. Щодо актів ЄС, які можуть тлумачитися та перевірятися, то серед науковців була думка, що в розумінні ст. 267 до них включаються тільки ті акти, котрі можуть бути предметом оскарження за ст. 263 Договору про функціонування ЄС, оскільки ці дві статті становлять складову частину системи нагляду за законністю та їх терміни повинні тлумачитися однаково. Але Суд ЄС своєю практикою спростував цю точку зору та включив, на відміну від ст. 263, до актів у розумінні ст. 267 такі, що не мають обов'язкової сили. Це можуть бути рекомендації Комісії та резолюції Ради, які вважаються вираженням суто її політичної волі.

Хоча деякі автори вважали, що під терміном «акт» у контексті ст. 267 маються на увазі тільки односторонні акти, але Суд ЄС має юрисдикцію виносити преюдиціальні рішення щодо тлумачення міжнародних угод, укладених ЄС або ЄС спільно з державами-членами (змішані угоди). Виходячи зі змісту ст. 267 Договору про функціонування ЄС, Суд ЄС наділений юрисдикцією відповідати на запити, які стосуються будь-якого питання права ЄС. Втім, національні суди іноді зверталися з преюдиціальним запитом щодо тлумачення національного чи міжнародного права, що є неприпустимим.

Якщо Суд не може вирішити, чи стосується запит права ЄС, то сумніви тлумачаться на користь прийняття звернення до розгляду. Слід зазначити, що раніше бажання національного суду перевірити акт ЄС на відповідність

положенням основних прав людини не могло бути підставою для преюдиціального звернення — він міг тільки поставити питання відповідності цього акта праву ЄС у цілому. Але в 1997 р. Амстердамський договір визнав юрисдикцію Суду ЄС та СПІ (зараз відповідно Суд ЄС та Загальний суд) щодо розгляду справ на основі Конвенції про захист прав людини основоположних свобод 1950 р. і такі справи підлягають розгляду в Суді ЄС.

Як видно зі змісту ст. 234, вона не може використовуватися для визначення відповідності національного законодавства праву ЄС. Ще своєю ранньою практикою, у рішенні по справі *Flaminio Costa v ENEL*, Суд розтлумачив свої повноваження таким чином: «У рамках преюдиціальної процедури Суд ЄС не наділений юрисдикцією як відносно застосування Договору до конкретної справи, так і ухвалення рішення щодо дійсності того чи іншого положення внутрішнього права з точки зору Договору, що було б можливим згідно зі ст. 258».

Суд тільки «надає національному суду критерії для визначення, чи відповідають ці правила». Тобто Суд ЄС не втручається в юрисдикцію національних судів по оцінці обставин конкретної справи та національного нормативного акта, а лише дає відповідь на поставлені перед ним питання щодо тлумачення актів ЄС і тим самим проводить чітке розмежування функцій між ним та національними судовими установами. У своєму рішенні по справі *Benedetti* Суд ЄС зазначив, що метою преюдиціальної процедури є вирішення питання права, а не вирішення конкретного спору. Тобто йдеться про чітке розмежування функцій тлумачення права та його застосування.

Наступним видом проваджень Суду ЄС є процедура по оскарженню нелегітимної бездіяльності інститутів ЄС.

Ця процедура відповідно до ст. 265 є специфічною процедурою по захисту прав публічних та приватних осіб у судових органах ЄС. Вона порушується позовом про бездіяльність. Оскільки ст. 265 Договору про функціонування ЄС передбачає жорсткі умови її застосування, то процедура відіграє обмежену роль у розвитку правової системі ЄС.

Метою так званих позовів про бездіяльність є примушення інститутів ЄС (окрім Рахункової палати) до виконання своїх обов'язків у галузях, що належать до їх компетенції, а саме - до прийняття рішень, які мають бути прийняті, на думку позивача, відносно нього. Тобто предмет позову обмежений з'ясуванням того, чи була бездіяльність інституту (наприклад, невнесення рішення) нелегітимною, та констатацією бездіяльності як порушення.

Позов про бездіяльність може бути прийнятним, лише якщо задіяний інститут спочатку був закликаний діяти, тобто була проведена досудова попередня процедура.

Якщо протягом двох місяців з моменту такого заклику задіяний інститут не визначив своєї позиції, позов може бути поданий до Суду ЄС або Загального суду протягом наступних двох місяців. Якщо ж рішення, якого вимагає позивач, було прийняте інститутом, коли позов вже був переданий до Суду, то провадження припиняється, оскільки зникають підстави такого позову.

Слід підкреслити, що бездіяльність інститутів ЄС може бути визнана нелегітимною, лише якщо інститут мав закріплений правом ЄС чіткий обов'язок приймати відповідне рішення. Хоча ч. 1 ст. 265 Договору про функціонування ЄС визначає підставою позову бездіяльність інститутів «на порушення договорів», але Суд ЄС у своєму рішенні по справі *Eridania v Commission* розтлумачив підставу ширше та визначив її як порушення права ЄС.

Це означає, що обов'язок інституту приймати відповідне рішення може бути закріплений в будь-якому акті, який має обов'язкову силу для нього. Обов'язковою вимогою прийнятності позову за ст. 265 Договору про функціонування ЄС є зазначення позивачем конкретного рішення, яке інститут-відповідач не прийняв.

Більш того, позивач має детально описати це рішення для того, щоб Суд ЄС виніс рішення по справі, яке б дозволило інституту вжити необхідних заходів для виконання рішення Суду (ст. 266 Договору про функціонування ЄС).

Позови щодо нелегітимної бездіяльності інститутів ЄС можуть бути подані проти Європейського Парламенту, Європейської Ради, Ради, Комісії або ЄЦБ. Крім того, на аналогічних умовах позов можна подати щодо бездіяльності органів і установ ЄС, котрі утримуються від прийняття рішень.

Позивачів за цим видом позовів можна поділити на дві групи:

1) держави-члени ЄС та інші інститути ЄС (окрім Суду ЄС, оскільки він відповідальний за правовий захист ЄС і не може сам ініціювати позов, та Рахункової палати);

2) фізичні або юридичні, тобто приватні особи.

Як вже зазначалося, позови за ст. 265 Договору про функціонування ЄС можуть бути прийнятними лише за умови, що задіяний інститут спочатку був закликаний діяти. Інститут, який отримав відповідний заклик до дії, повинен протягом двох місяців з такого моменту постановити акт або визначити свою позицію щодо цього.

Хоча Договір не встановлює певного строку, протягом якого має бути зроблений заклик до інституту, але практика Суду йде шляхом застосування критерію розумного періоду, який повинен починатися від моменту, коли позивач дізнався про нелегітимну бездіяльність інституту.

Наприклад, Суд ЄС відхилив позов у справі *Netherlands v Commission*, оскільки строк у 18 місяців не є розумним та протирічить вимогам правової визначеності та неперервності дій права ЄС. Суттєвим є те, що в контексті ст. 265 Договору про функціонування ЄС під «бездіяльністю» або «упущенням» інституту розуміється повне ігнорування останнім свого обов'язку без визначення жодної позиції щодо цього.

Тому важливо відрізнити ситуацію, коли інститут ігнорує заклик до дій або ухиляється від дій, від ситуації, коли інститут виносить акт, який не задовольняє позивача та забороняє певні дії. Юридичні наслідки у цих двох ситуаціях різні. Перша ситуація веде до можливості подачі позову до Суду за ст. 265 Договору про функціонування ЄС, а друга — є так званим «негативним рішенням» і унеможливорює порушення судового провадження за ст. 265, стає,

за існування певних обставин, підставою оскарження виданого акту відповідно до ст. 263 Договору про функціонування ЄС.

2.2 Контроль за виконанням рішень Суду ЄС

Контроль за дотриманням державами-членами обов'язків покладений установчими договорами ЄС на спеціальну Комісію Суду ЄС.

Інформацію про порушення вона отримує частково завдяки своїм власним дослідженням, частково через петиції або запити Європейського Парламенту, але більшою частиною завдяки скаргам третіх осіб, яким вона приділяє багато уваги.

Наприклад, у 1983 р. була прийнята перша така скарга, а вже у 1998 р. було ініційовано 1128 справ на їх підставі. У той же час було ініційовано лише 396 справ на підставі власних розслідувань Комісії. У період з 1999 р. по 2002 р. середня кількість заяв на рік від третіх осіб становила приблизно 1346, хоча у 2006 р. трохи знизилася (до 1049), що становить 41,7 % від загальної кількості зафіксованих порушень.

Саме через таку їх кількість Комісія називає заяви від третіх осіб «незамінним елементом» механізму контролю.

Крім того, у деяких сферах, наприклад, у сфері захисту навколишнього середовища, Комісія не наділена повноваженнями та не має механізмів здійснення контролю за застосуванням права ЄС державами-членами, тож у таких випадках головним джерелом інформації виступають саме скарги від третіх осіб. Із загальної кількості скарг 5 % надходять до Комісії від держав-членів ЄС, 5 % — від індивідів, 90 % — від різних компаній.

Хоча ст. 259 Договору про функціонування ЄС передбачає процедуру, за якою держава-член сама може ініціювати припинення невиконання зобов'язань іншою державою-членом, однак із політичних мотивів та небажання вступати у відкриту опозицію до іншої держави-члена ст. 259 застосовувалася всього

декілька разів, а самі держави-члени віддають перевагу вирішенню питання шляхом подачі своїх скарг до Комісії, яка потім і буде позивачем у Суді ЄС. У таких випадках держави-члени після ініціювання Комісією процедури частіше за все виступають перед Судом ЄС як зацікавлені сторони.

Велика кількість скарг від приватних осіб свідчить про зростання правової освіченості пересічних учасників правовідносин, які регулюються правом ЄС, та про їх переконаність у дієвості захисту з боку системи Союзу. Процедура подачі скарги до Комісії дуже проста, не вимагає витрачання коштів і дотримання якихось формальностей, а також підпорядковується принципу конфіденційності. Скаржники не повинні доказувати існування зв'язку між порушенням зобов'язань державою-членом і своїми приватними інтересами.

У березні 2002 р. Комісія видала спеціальне Комюніке, в якому роз'яснила основні правила звернення скаржників та розробила типову форму такої скарги. Дотримання цієї форми є необов'язковим, але її дотримання полегшує процедуру подачі скарги. Слід зазначити, що зростання кількості скарг до Комісії від приватних осіб має ще й іншу сторону — скаржники вбачають у Комісії, так би мовити, «суперсуд» ЄС і покладають занадто великі сподівання на її можливості щодо розслідування кожного індивідуального порушення.

Крім того, хоча процедура і є відкритою для приватних осіб, але метою ст. 258 є припинення невиконання зобов'язань державою-членом, а не вирішення індивідуальних проблем і захист індивідів.

Більш того, скаржників не можна вважати учасниками процедури за ст. 258 Договору про функціонування ЄС, оскільки вони не мають доступу до документації, якою оформлюється процедура, та не ознайомлюються з офіційними повістками та мотивованими висновками Комісії, а також змістом відповідей держав-членів на них тощо. Незважаючи на доступність для приватних осіб процедури подачі скарг на порушення державами-членами своїх зобов'язань, Комісія прагне до ще більшого вдосконалення цієї процедури.

Так, у 1996 та 1998 рр. була проведена реформа адміністративної стадії процедури за ст. 258, спрямована на ще більше підвищення прозорості, відкритості Комісії та розширення доступу до неї приватних осіб. Як слушно зауважує Дж. Шо (J. Shaw), цей процес був значно прискорений позицією омбудсмена ЄС, до якого надійшло багато звернень про бездіяльність Комісії стосовно скарг щодо будівництва дороги Newbury Bypass у Південній Англії, яке стало відправною точкою для безпрецедентної кампанії із захисту навколишнього середовища. Щодо ситуації, яка існувала на той час, омбудсмен зазначив, що хоча Комісія і наділена широкими дискреційними повноваженнями, але вони не мають ставати «диктаторськими». З його ініціативи на Комісію був покладений обов'язок реєструвати протягом 30 днів скарги, які надходять до неї, та інформувати скажників про рух справи.

Комісія повинна повідомляти скажників про свої наміри закрити справу, надаючи обґрунтування цього рішення та даючи скажникам можливість надати свої міркування щодо цього. На думку колишнього омбудсмена Дж. Сьодермана (J. Söderman), цей процес, спрямований на більшу прозорість та публічність, став ще одним стимулом для держав-членів дотримуватися своїх зобов'язань.

Щодо процедури, то після отримання скарги Комісія має протягом одного року прийняти рішення про закриття справи за відсутності порушення або про направлення офіційної повістки державі-члену та тим самим ініціювати процедуру за ст. 258 Договору про функціонування ЄС.

Наприклад, 6 травня 2008 р. Європейська Комісія надіслала мотивований висновок урядові Іспанії відносно недотримання державою правил телереклами, що діють в ЄС. З липня 2007 р., коли Комісія розпочала розслідування у справі порушення європейських правил телереклами, уряд Іспанії так і не вдався до кроків, які б узгодили іспанську телевізійну практику із нормами ЄС.

Зокрема, Комісія вказує на перевищення іспанським телебаченням норм ЄС щодо максимальної тривалості рекламних блоків (12 хвилин на годину).

Комісари зазначили, що коли іспанський уряд і надалі не вдаватиметься до узгоджувальних кроків, то Комісія передасть справу до Суду ЄС. Як стає зрозумілим зі змісту статей 258 та 259, процес їх використання можна поділити на адміністративну та судову стадії.

Адміністративна (або досудова) стадія складається із розслідування дій держави-члена та їх аналізу, інформування цієї держави офіційною повісткою про існування припустимого порушення з її боку, надання їй можливості надати міркування про це та з надання Комісією мотивованого висновку, а закінчується вона у той момент, коли протягом встановленого періоду держава-член не виконає свого обов'язку та Комісія передає справу до Суду ЄС. Одночасно це є початком судової стадії, яка продовжується винесенням рішення Судом ЄС.

У Договорі про функціонування ЄС передбачено кілька винятків із загального правила про обов'язковість передування адміністративної стадії в процедурі про невиконання зобов'язань державами-членами. Статті 108, 114 та 348 Договору про функціонування ЄС надають Комісії повноваження передавати справи безпосередньо до Суду без проходження адміністративної стадії ст. 258. Це так звані прискорені процедури.

Відповідно до статей 107 та 108 Комісії надані повноваження по контролю за всіма системами допомоги, що надаються державам, і при необхідності по виданню рішень щодо скасування чи зміни відповідних допомог, які є несумісними зі спільним ринком. Як зазначає Н. Еміліо (N. Emiliou), у цих положеннях зливаються контрольні та адміністративні функції Комісії.

Якщо задіяна держава-член не виконує рішення Комісії, то остання, або будь-яка інша зацікавлена держава-член може подати позов прямо до Суду ЄС, минаючи адміністративну фазу статей 258 або 259. Але знову ж таки Комісії надані дискреційні повноваження, тож якщо держава-член не виконує її рішення щодо вже існуючої допомоги, то вона може обирати, яку процедуру їй

здіяяти: чи звернутися безпосередньо до Суду ЄС відповідно до ч. 2 ст. 108, чи ініціювати процедуру за ст. 258.

Інша ситуація виникає, коли Комісія виявляє, що плани держави-члена по наданню нової допомоги або її зміні, про які кожна держава-член повинна завчасно інформувати Комісію, не є сумісними зі спільним ринком. Тоді Комісія не має право вибору щодо процедур згідно з ч. 3 ст. 108 і без затримок ініціює розгляд справи в Суді ЄС.

Такий відхід від загального правила та пропущення адміністративної стадії в справах щодо державної допомоги пояснюється тим, що в адміністративній стадії за ст. 258 не можуть брати участь інші зацікавлені у цих відносинах держави-члени, а в рамках ст. 108 така можливість існує. Частина 9 ст. 114 передбачає схожі повноваження Комісії або зацікавленої держави-члена по використанню прискореної процедури, але у сфері контролю за зближенням внутрішнього законодавства держав-членів.

Щодо ст. 348 Договору про функціонування ЄС, то вона дозволяє Комісії або державі-члену безпосередньо передати справу до Суду, якщо вважає, що інша держава-член неналежним чином користується повноваженнями, передбаченими статтями 346 та 247 щодо захисту суттєвих інтересів своєї безпеки, що пов'язані з виробництвом або торгівлею зброєю, боєприпасами, військовими матеріалами, та підтримання миру та міжнародної безпеки, а Суд ЄС виносить подібні рішення у закритому судовому засіданні. Така процедура у зв'язку з відносинами, які вона регулює, є значно прискореною, порівняно з процедурою статей 258 та 259.

Наприклад, у 1994 р. Греція скористалася ст. 347 Договору про функціонування ЄС для того, щоб накласти на Македонію, яка входила до складу колишньої Республіки Югославії, односторонні санкції. Греція заявляла, що Македонія претендує на її територію у зв'язку зі створенням великої Македонії, а це становить загрозу для грецької територіальної цілісності. У відповідь на це Комісія подала позов безпосередньо до Суду ЄС ст. 348

Договору про функціонування ЄС на підставі того, що Греція порушила свої зобов'язання відносно спільної торговельної політики.

Крім того, до винятків відноситься неможливість здійснення заходів, передбачених у статтях 258 та 259 Договору про функціонування ЄС, у разі порушення державою-членом права ЄС у сфері єдиної економічної та соціальної політики ЄС, оскільки такі ситуації врегульовуються спеціальними механізмами, передбаченими ст. 126 Договору про функціонування ЄС. Повертаючись до процедури, слід зазначити, що можливість вирішення справи та припинення провадження існує не лише в рамках судової стадії, але й в рамках адміністративної за умови виконання обов'язків державою-членом.

Адміністративна стадія є найважливішою в процедурі припинення невиконання зобов'язання, оскільки включає переговори з державою-членом і пошук досягнення згоди без використання примусу, а також вироблення практики, якої у майбутньому будуть дотримуватися держави-члени.

Як зазначає Ф. Шнайдер (F. Snyder), переговори тут є головною формою вирішення спору, а судовий розгляд є лише частиною цього процесу, іноді неминучою, але другорядною. Можна сказати, що Комісія використовує для врегулювання конфлікту на цьому етапі «м'яке право», зокрема у формі різноманітних комюніке.

Адміністративна стадія потенційно має три фази: розслідування Комісії, надіслання офіційної повістки та надіслання мотивованого висновку. Розгляд Комісією справи може завершитися на кожній з цих фаз залежно від виявлення доказів порушення, взаємного врегулювання ситуації або припинення невиконання зобов'язання.

Комісія наділена дискреційними повноваженнями щодо вирішення питання про доцільність та необхідність продовження кожної фази провадження. Перша фаза адміністративної стадії складається з виявлення в повній мірі фактичних та юридичних обставин справи, друга — із надіслання державі-члену офіційної повістки про припустиме порушення з проханням

надання міркування в чітко встановлений строк. Частіше за все на підготовку свого захисту державі надається два місяці.

На Комісію покладається обов'язок чітко роз'яснити в повістці, які саме дії або бездіяльність держави-члена становлять порушення.

Слід зазначити, що форма та зміст повістки є вільними на відміну від мотивованого висновку. Щороку Комісія надсилає близько тисячі таких офіційних повісток. У разі якщо Комісія не вдоволена відповіддю держави та продовжує вважати, що остання не виконує свої зобов'язання, то вона може надати мотивований висновок, який розпочинає третю фазу адміністративної стадії. Багато справ врегульовується в рамках другої фази, що підтверджує і статистика.

Наприклад, поряд із 1552 офіційними повістками у 2003 р. було надіслано 553 мотивованих висновки, тобто приблизно у 35 % випадків питання знімаються протягом другої фази та справи закриваються. Слід зазначити, що у 2007 р. цей показник становив близько 70 %, що наближує ситуацію до показників 1996 р. (60 %).

Ця ситуація свідчить про те, що зараз держави-члени все активніше намагаються виправляти свої порушення та слідувати положенням права ЄС. Саме друга фаза адміністративної стадії, протягом якої державі-члену надається можливість викласти свої зауваження та виправдання, служить втіленню принципу *audi alteram partem*.

Слід підкреслити, що постійно зростаюча кількість скарг примушує Комісію розробляти багатоступінчасту процедуру та вирішувати частину справ саме на початковому етапі.

Так, у грудні 2007 р. у провадженні Комісії перебувало близько 3400 справ щодо невиконання зобов'язань державами-членами.

Крім того, Комісія виділяє пріоритетні напрямки, за якими має слідувати, а саме: невиконання зобов'язань, які завдають найбільшої шкоди правовій системі ЄС; неправильне застосування права ЄС, особливо таке, що

зачіпає велику кількість приватних осіб; порушення у сфері фінансування з боку Союзу.

У зв'язку з цим слід навести статистику, яка показує, що найбільша кількість справ, які потраплять на розгляд Комісії, стосується навколишнього середовища (27 % у 2004 р. та 22,4 % у 2005 р.), внутрішнього ринку, споживчого ринку, податків, промисловості.

Комісія намагається прискорити першу фазу адміністративної стадії, особливо в такій важливій сфері економіки як державна допомога, для того, щоб припинити порушення та перейти до більш серйозних дій. Обґрунтування наявності невиконання державою-членом своїх обов'язків має міститися в мотивованому висновку Комісії, без якого в майбутньому не може бути розпочата судова стадія.

Предмет мотивованого висновку має збігатися з предметом офіційної повістки. У справі *Commission v Italy* Суд ЄС визнав позов неприйнятним, оскільки в мотивованому висновку містилася підстава, яка не була вказана в офіційній повістці, а це позбавило державу на досудовому етапі можливості подати заперечення щодо цієї нової підстави, а значить і захистити себе.

На Комісію покладений обов'язок надати логічне та детальне викладення фактів, які доводять існування порушення зобов'язань з боку держави-члена. Як зазначив Суд ЄС, мотивований висновок призначений ще й для визначення меж аргументів у судовому процесі, якщо такий буде ініційовано в майбутньому, тому Комісія не може посылатися перед Судом на обставини, які не були зазначені у мотивованому висновку.

Крім того, у мотивованому висновку Комісія повинна зазначити заходи, які мають бути виконані державою для припинення невиконання зобов'язання та строк, який надається їй для цього. Суттєвим є те, що цей строк має бути розумним. У цьому випадку поняття розумності залежить від обставин справи та варіюється досить суттєво.

Суд бере до уваги такі обставини справи, як безвідкладність, крайня необхідність, а також чи не виникли ці обставини через дії Комісії та чи знала

держава-член про наміри Комісії запровадити заходи для припинення невиконання зобов'язань.

Так, у рішенні по справі *Commission v Belgium* Суд ЄС визнав розумним двотижневий строк, призначений Комісією про скасування для службовців ЄС податку на нерухомість у Бельгії. Суд обґрунтував це тим, що бельгійська влада знала про позицію Комісії щодо існування цього податку задовго до ініціювання процедури за ст. 258 Договору про функціонування ЄС.

В іншій справі, порушеній теж проти Бельгії, двотижневий строк для скасування дискримінаційної плати іноземних громадян за навчання в бельгійських вищих навчальних закладах виявився нерозумним.

У середньому строк для припинення невиконання зобов'язань становить два місяці. Мотивований висновок Комісії не може бути оскаржений за процедурою ст. 263 Договору про функціонування ЄС, оскільки не має обов'язкової сили, а є лише складовою однієї зі стадій процедури припинення невиконання зобов'язань державою-членом, що було підтверджено рішенням по справі *Liitticke v Commission*, в якому Суд ЄС зазначив, що жоден із актів і заходів адміністративної стадії не має обов'язкового характеру. Але слід зазначити, що у держав-членів існує можливість такого оскарження в межах подальшої судової стадії.

Висновки до Розділу 2

У системі процесуальних форм реалізації юрисдикції основними виступають судові провадження, які врегульовані статтями 258–260, 263 та 267 Договору про функціонування ЄС.

Стаття 258 Договору про функціонування ЄС не має такого фундаментального значення для розвитку основ права ЄС, як ст. 267, але вона перестала бути просто правовим механізмом втілення права ЄС і стала інструментом досягнення певних політичних цілей.

Комісія Суду використовує її, коли між нею та державою-членом наявні розбіжності в інтерпретації змісту зобов'язань або як застереження про існування порушень. Але головне — провадження за ст. 258 стало ефективним «форумом» для інститутів ЄС із державами-членами, приведення їх дій у відповідність до права ЄС і для запобігання доведенню справи до Суду.

Очевидно, що у межах процедури за статтями 258–260 Договору про функціонування ЄС діяльність Суду ЄС нерозривно пов'язана з діяльністю Комісії, а Суд та Комісія мають, так би мовити, змішані повноваження. Незважаючи на це, Комісію не можна назвати органом, наділеним певними судовими функціями, хоча вона має наближені до судових нехарактерно широкі повноваження в деяких ключових галузях права ЄС.

У провадженні за статтями 258–260 Договору про функціонування ЄС її слід охарактеризувати як орган, який виконує функцію ухвалення квазісудових рішень протягом адміністративної стадії провадження. Комісія має широкі специфічні повноваження в рамках цієї стадії, а в деяких випадках навіть Суд ЄС не може втручатися в них. Європейські співтовариства, а потім і Союз створювались для реалізації загальних ідей інтеграції.

У цьому аспекті механізм контролю над актами ЄС у межах відповідного провадження згідно зі ст. 263 Договору про функціонування ЄС є інструментом, який забезпечує інституційний баланс у ЄС та виступає гарантією недопущення зловживання владою інститутами Союзу.

Процедура за ст. 263 Договору про функціонування ЄС має гарантувати збереження інтересів держав-членів та інтересів приватних осіб у дуже складному механізмі реалізації інтеграційних цінностей. У свій час для загальних ідей інтеграції приватним особам закладалося мало можливостей.

Головна роль відводилася Комісії та Раді, а їх акти не підлягали контролю з боку приватних осіб. Але з часом змінилися як сам Союз, так і концепція інтеграції, і тому реалії вимагали внесення відповідних змін у процедуру оскарження актів ЄС приватними особами для більш ефективного функціонування інтеграційного правопорядку.

Звернення до Суду ЄС із запитом щодо тлумачення установчого договору, дійсності та тлумачення актів ЄС за процедурою преюдиціального провадження, яка передбачена ст. 267 Договору про функціонування ЄС, служить передусім втіленню правової визначеності та єдиному застосуванню права ЄС.

По суті, преюдиціальні рішення стали своєрідним «містком» між національними правовими системами держав-членів і правовою системою всього Союзу та ефективним засобом правового регулювання, який відбиває інтегративні характеристики правової системи ЄС, її постійну фундаменталізацію, а також поглиблення співробітництва Суду ЄС з національними судовими установами. Суд ЄС невпинно перетворюється з органу, що здійснює загальне тлумачення інтеграційного права, на орган, що претендує також на опосередковане тлумачення і дотичного національного права.

Більш того, у силу об'єктивних причин Суд ЄС поступово перебирає невластиві в рамках процедури преюдиціального запиту функції формування правоположень щодо доцільності прийняття національним судом остаточного рішення по суті спору.

Усі інші судові процедури, передбачені установчими договорами ЄС, хоча і не відіграють фундаментального значення в розбудові політики Союзу, але покликані вирішувати поточні питання життєдіяльності організації.

Наприклад, процедура вирішення спорів між ЄС та його службовцями покликана захищати права службовців, котрих у ЄС дуже багато, навіть у самій комісії більше 20-ти людей.

РОЗДІЛ 3 ПРИРОДА ТА ФУНКЦІЇ РІШЕНЬ СУДУ ЄС

3.1 Правова природа рішень Суду ЄС

Через юридичну силу й нормативність своїх рішень Суд ЄС суттєво вплинув на правовий порядок ЄС, що до нього не спромоглася зробити жодна міжнародна судова установа.

Так, рішення Суду ЄС можна поділити на дві великі групи: нормативні та ненормативні (індивідуальні). Нормативна природа правового акту зумовлена характером приписів, що містяться в ньому [22].

Загальновизнаними критеріями віднесення актів до нормативних є неконкретність адресату, можливість неодноразового застосування припису, дія припису незалежно від виконання. Нормативність практики Суду ЄС вже є незаперечним фактом. Прикладом нормативних рішень є преюдиціальні рішення, які виносяться щодо загальних, неперсоніфікованих питань і є актами тлумачення та судового контролю.

Їх нормативність проявляється, перш за все, у тому, що коли вони стосуються тлумачення норм права ЄС поза зв'язком із конкретною справою, то ці рішення не містять індивідуальні норми, які мають ненормативний характер і обов'язковість яких обмежується певними обставинами конкретної справи [3, с.11]. Судові установи держав-членів мають слідувати положенням преюдиціальних рішень завжди, інакше це суперечило б сутності самої преюдиціальної процедури, яка призначена для єдності в застосуванні права ЄС. Саме в рамках преюдиціальної юрисдикції Суд ЄС виконує функції «конституційного» суду Союзу, а жоден національний суд не має права розглядати подібні справи, тож рішення по них мають фактично прецедентний характер.

Щодо рішень, які виносяться в рамках інших процедур, то вони здебільшого мають індивідуальний характер і тому вони є прецедентами лише

у тому розумінні, яке вкладає в це поняття континентальна правова система [23]. Це означає, що такі рішення застосовуються як прецеденти за умови однакового фактичного складу нової та вже вирішеної справи.

Не менш важливим є питання обов'язковості власних попередніх рішень для самого Суду, тобто питання дії доктрини “stare decisis” у межах судової системи ЄС. Загальновизнаним є той факт, що Суд ЄС побудовано за моделлю французької Державної ради (Counseil d'Etat), яка є органом адміністративної юрисдикції згідно з принципами континентальної системи права, де судовий прецедент не визнається за джерело права, а отже, Рада не визнає дію доктрини «stare decisis». Взагалі, європейські судові установи з обережністю ставляться до цієї доктрини. Незважаючи на це, Суд ЄС досить часто ґрунтує свої наступні рішення на попередніх, але без указівки або прямого посилання на них (найбільш відомим випадком повного калькування положень попереднього рішення є рішення по справі CILFIT [21], яке повторило рішення Da Costa [24], чим було підкреслено можливість Суду ЄС за своїм розсудом вирішувати чи слідувати йому своїм власним попереднім рішенням).

У деяких випадках попереднє рішення повністю або частково цитується без позначення його назви й реквізитів або з посиланням на «усталене прецедентне право». Таку практику Суду ЄС можна охарактеризувати як дотримання прецедентного права як певного взірця, але без обов'язковості слідування йому. Варто зауважити, що Генеральні адвокати Суду ЄС при підготовці висновків до справ досить часто використовують прецедентне право Суду ЄС як основне джерело, на якому базуються їх висновки. Сам же Суд ЄС лише декілька разів відступав від своєї попередньої усталеної практики, що відразу ставало предметом критики науковців, які самі не можуть визначитися в можливості застосування доктрини «stare decisis» для регіональних судів держав-членів ЄС.

Уперше такий відступ мав місце в рішенні по справі HAG II [22], яке змінювало позицію Суду ЄС, що містилася в рішенні, ухваленому на 16 років раніше по справі HAG I [21] щодо доктрини спільного походження, яка

звужувала коло обставин, за яких власники торговельних марок в одній державі-члені могли стримувати імпорту продукції, що легально використовувала їх торговельну марку в іншій державі-члені. При цьому, Суд ЄС доволі ретельно пояснив підстави зміни свого погляду, щоб запобігти суперечностям стосовно нової правової позиції. До речі, Суд ЄС не зобов'язаний пояснювати підстави зміни своєї правової позиції, оскільки цей його обов'язок ніде не закріплено. Хоча Генеральний адвокат Джейкобс вважає, що Суд ЄС зобов'язаний кожного разу пояснювати свій відхід від попередньої практики, інакше це стане причиною плутанини, на що він і вказав у своєму висновку по справі CNL-Sucal v HAG GF [23].

Тож, незважаючи на фактично регулярне слідування своїм рішенням, сам Суд закріпив можливість відступати від них. Це означає, що вести мову про визнання доктрини «stare decisis» у праві ЄС неможливо у повному обсязі. Зважаючи на активну діяльність Суду ЄС, непоширення цієї доктрини є позитивним моментом для самого Суду задля забезпечення можливості гнучкості в його правотлумачній діяльності.

У теорії права визнано, що суди при формулюванні своєї правової позиції повинні дотримуватися принципу «самообмеження», щоб не замінювати собою законодавця, а у випадку з європейськими інститутами – правотворчі інститути. Суд ЄС постійно виходить за ці межі, що призводить до виникнення нових важливих принципів і норм, які в жодному разі не з'явилися б при самообмеженні Суду. Він ніколи не волів бути обмеженим певними рамками, тим більше, що право ЄС є системою динамічною. Через це Суд неодноразово критикувався з боку науковців через свій активізм, який, на їх думку, виходить за межі установчих договорів і рамки визначеної юрисдикції [11, с. 34-35].

Але, така гнучкість може бути і позитивним моментом, який часто служить на користь сторін по справах. Прикладом може бути рішення по справі *Extramet v Council* [18]. Позивач по цій справі – незалежний імпортер – вимагав скасувати Регламент Європейської Ради про накладення антидемпінгового мита

на імпорт до Співтовариства кальцієвого металу з Китаю та країн колишнього СРСР, який був виданий за ініціативою єдиного виробника цього товару в Співтоваристві – компанією «Pechiney». Своєю попередньою практикою Суд ЄС установив, що незалежні імпортери не вправі вимагати скасування антидемпінгових регламентів, навіть якщо їх група брала участь у процедурі, що призвела до прийняття оскаржуваного регламенту, а ця група була визначеною та обмеженою на момент прийняття останнього [16, с. 84].

За попередньою практикою Суду ЄС позивач не мав права на оскарження Регламенту, який зачіпав його безпосередні права. Суд ЄС міг або слідувати своїй практиці, або відступити від неї, що вказувало б на його ставлення до своїх рішень. У розглянутому випадку Суд відступив від своєї попередньої практики, зважаючи на те, що вищеназваний Регламент зміцнював позицію компанії «Pechiney» як єдиного виробника цього виду сировини на теренах Співтовариства шляхом введення мита для імпортерів, чим позбавляв її будь-якої конкуренції.

Таким чином, Суд ЄС продемонстрував, що залежно від обставин він має право змінювати свою практику, мотивуючи це досягненням цілей Європейського Союзу (в конкретному випадку – досягненням спільної торговельної політики і здорової конкуренції) [25].

Іншими словами, з огляду на усталену практику Суду ЄС його рішення можна назвати «квазіпрецедентами», як відповідного взірця без формальної обов'язковості слідування їм або як певного принципу, який використовується для вирішення спору з різноманітними варіаціями.

Суд ЄС має широку юрисдикцію, тому його рішення можна розрізнати за процедурами, в результаті яких вони ухвалюються. Усвідомлення того, що вони різняться залежно від останніх, дозволяє краще зрозуміти юридичну природу кожного з цих рішень і їх специфіку. Як зазначалося раніше, рішення Суду ЄС можна поділити на дві великі групи – нормативні і ненормативні (індивідуальні).

У правовій літературі обґрунтовано стверджується, що нормативність практики Суду ЄС вже є незаперечним фактом [5, с. 181]. Прикладом цього є преюдиціальні рішення, які виносяться щодо загальних, неперсоніфікованих питань і є актами тлумачення й судового контролю [1, с. 63]. Вони вважаються такими, що мають ефект *erga omnes* та *ex tunc*. Їх нормативність виявляється, перш за все, коли вони стосуються трактування норм права Співтовариства поза зв'язком з конкретною справою. Тоді рішення не містять індивідуальних норм, що мають ненормативний характер і обов'язковість яких обмежується певними обставинами тієї чи іншої справи.

Судові установи держав-членів мають дотримуватись положень преюдиціальних рішень завжди, інакше це суперечило б сутності самої преюдиціальної процедури, призначеної для дотримання єдності в застосуванні права Співтовариства. Саме в рамках преюдиціальної юрисдикції Суд ЄС виконує функції «конституційного» суду Союзу і жоден національний суд не вправі розглядати подібні справи, тож рішення по них мають фактично прецедентний характер. Щодо рішень, які виносяться в рамках інших процедур, то вони в більшій своїй частині мають індивідуальний характер і тому можна погодитися з вченим Р.Б. Хорольським, що рішення є прецедентами лише в тому розумінні, яке вкладає в це поняття континентальна правова система [7, с. 205].

Рішення та висновки ухвалюються Судом у межах тих чи інших проваджень за результатами розгляду справ, а накази ухвалюються при вирішенні процесуальних питань або при з'ясуванні, що подібне питання вже було винесене в рамках іншого процесу або питання є явно очевидним, враховуючи вже існуючу практику. У такому випадку Суд виносить наказ, який відсилає до попереднього рішення або практики. Судовий розгляд по всіх процедурах, які належать до юрисдикції Суду ЄС, як правило, закінчується ухваленням рішення Суду [19]. Висновки Суд ЄС виносить за запитом держав-членів, Парламенту, Ради чи Комісії щодо відповідності міжнародних угод, які укладаються.

Як одна з форм права, рішення Суду ЄС мають свої особливості, які виявляються у сфері дії, характері нормативності, ступені юридичної сили, формі та визначають їх юридичну природу, тобто сукупність юридично значущих характеристик [6, с. 52]. Певні труднощі з визначенням юридичної природи рішень Суду ЄС виникають у зв'язку з відсутністю в установчих договорах відповідних роз'яснювальних положень відносно цього питання. При розгляді проблематики правової природи рішень Суду ЄС найголовніше питання, що постає — це їх юридична сила [9, с. 67].

Юридична сила рішень Суду ЄС є однією із властивостей, яка визначає їх особливе місце серед джерел права ЄС. Говорячи про юридичну силу рішень Суду ЄС, перш за все, необхідно визначити наявність чи відсутність у них сили прецеденту. Оскільки на практиці, в рамках своєї юрисдикції, Суд ЄС не тільки надає тлумачення інтеграційного права, але й виводить з нього нові норми, які в подальшому змінюють правопорядок.

Підтвердженням нормотворчої діяльності Суду ЄС є те, що його рішення були покладені в основу багатьох директив. Тобто, ми маємо справу з офіційним невизнанням за рішеннями Суду ЄС сили прецедентів, а на практиці — з існуванням такої властивості.

У теорії визнано, що суди при формулюванні своєї правової позиції повинні дотримуватися принципу самообмеження, щоб не замінювати собою законодавця, а у випадку з європейськими інститутами — правотворчі інститути, але Суд ЄС постійно виходив за ці межі, що призвело до появи нових важливих принципів та норм, котрі в жодному разі не виникли б при самообмеженні Суду [8, с. 73]. Крім того, Суд ЄС ніколи не волів бути пов'язаним певними рамками, тим більше, що право — це система, яка постійно перебуває у стані становлення та зміни.

Рішення Суду ЄС для загальних судів та трибуналу є обов'язковими, оскільки вони становлять частину права ЄС, тож вони мають слідувати їм, інакше це може бути підставою для апеляції [19, с. 73]. Крім того, у ст. 61 загального Статуту Суду ЄС встановлюється, що у випадку подання апеляції на

рішення Загального суду, Суд ЄС може або сам винести остаточне рішення, або повернути справу до Загального суду для винесення рішення, та в цьому випадку, останній буде пов'язаний рішенням Суду ЄС щодо питань права.

Тобто, рішення Суду ЄС є остаточними, оскарженню не підлягають. Що стосується рішення Загального суду, то на нього може бути подана апеляція до Суду ЄС [4]. Апеляційна скарга може бути подана до судової канцелярії Суду ЄС або до канцелярії Загального суду протягом двох місяців із дня повідомлення сторонам про винесення цього рішення та може містити вимоги щодо анулювання рішення повністю або частково [8, с. 15]. Підставами апеляції може бути недостатність компетенції у Загального суду або Трибуналу приймати рішення по справі, процедурні порушення, що призвели до настання у сторони, яка подала апеляцію, шкоди та порушення права Європейського Союзу.

3.2 Вплив рішень Суду ЄС на право та інститути ЄС

Суд Європейського Союзу є ключовим елементом інституційної системи ЄС, що відбиває його роль у функціонуванні цього унікального міжнародного утворення. Тому дослідження статусу Суду в інституційному аспекті дає можливість з'ясувати не лише природу ЄС, але й структурно-функціональну роль власне Суду ЄС у розвитку інтеграційного правопорядку.

У контексті дослідження, говорячи про інституційну систему (інституційну структуру або інституційний механізм), мається на увазі саме сукупність інститутів ЄС, без включення до цієї системи інших допоміжних органів ЄС, оскільки інститути — це основні органи, наділені владними повноваженнями, на які покладено виконання основних завдань організації та які виявляють найхарактерніші зв'язки всередині організації [13, с. 52].

Інституційна система Європейського Союзу є досить своєрідною і не схожою ані на організаційну структуру класичних міжнародних міждержавних

організацій, ані на систему внутрішнього державного апарату, з його поділом на законодавчу, виконавчу та судову гілки влади. У рамках ЄС не можна провести чіткий розподіл між законодавчими (а у випадку міжнародного права, правильніше буде говорити про нормотворчі функції) та виконавчими функціями його інститутів [25, с. 45]. Нормотворчі функції в основному виконуються Радою та Європейським Парламентом разом, а в окремих випадках ними наділена і Європейська Комісія. При цьому, у кожній сфері правовідносин процедура нормотворення та компетенція інститутів щодо неї є різною, тому останні мають діяти в кожному окремому випадку в межах встановленої для цієї сфери компетенції.

Європейський Союз є організацією з особливою правовою природою та специфічними особливостями правової системи (*sui generis*). Наднаціональна сутність утворення та сформовані в його рамках завдання і цілі не дають можливості провести чіткий розподіл між нормотворчими та виконавчими функціями його інститутів.

Все це обумовило особливий статус однієї з головних інституцій Союзу, а саме Суду ЄС. Адже відомо, що останній наділений не лише можливістю здійснення функції правосуддя, але й володіє повноваженнями щодо нормотворчої діяльності [4, с. 87].

Такий правовий статус судового органу безперечно дає нові уявлення щодо процесу правотворення та вказує на те, що не завжди діє класична концепція, за якою нормотворча функція є виключною прерогативою законодавчого органу. Вплив прецедентної практики Суду на розвиток права Європейського Союзу знаходить своє відображення у виробленні принципів, що становлять базу функціонування інтеграційного права ЄС та пояснюють у чому полягає унікальність останнього.

Так, саме Судом Європейського Союзу були обґрунтовані засади верховенства права ЄС, прямої дії його норм, інституційної рівноваги та інші. В аспекті даного дослідження доцільно буде проаналізувати вплив Суду ЄС на

формування та розвиток саме принципу інституційного балансу, як вихідної вимоги діяльності всієї системи інституцій Союзу [18, с. 52].

Крім того, аналіз практики дозволить прослідкувати еволюцію розподілу компетенції між інституціями ЄС та процес демократизації Союзу, що відображається в постійному вдосконаленні правового регулювання, перш за все, на рівні регламентації компетенційних повноважень різних інститутів ЄС, формування структури та системи права ЄС.

В першу чергу, варто зазначити те, що як нами вже було вказано, Суд ЄС здійснює свою діяльність на підставі використання систематичного та телеологічного методів тлумачення норм права ЄС [46].

Окрім цього, вагомим засобом розширення повноважень Суду ЄС є доктрина домислюваних (передбачуваних) повноважень, якою можуть користуватися всі інституції ЄС.

Відповідно до названої концепції, органу може бути надано повноваження, яке хоча і не зазначене в установчих договорах, але покликане реалізувати мету, поставлену ними [48].

Таким чином, Суд ЄС, вбачаючи необхідність в ефективному регулюванні певних правовідносин має право вийти за межі своєї компетенції та виробити власний правовий механізм вирішення проблеми. Саме ця концепція і є одним з логічних пояснень того, що судовий орган виконує нормотворчу функцію.

Принцип інституційної рівноваги Європейського Союзу було затверджено на підставі використання зазначених засобів під час прийняття ряду рішень.

Так, саме визначення даної засади Суд наводить у рішенні по справі «Meroni», де зазначається, що «баланс влад є характеристикою інституційної структури Співтовариства». В цьому аспекті варто погодитись також з твердженням Т. В. Комарової, котра ґрунтовно досліджувала вказане питання [45]. Науковець зазначає, що цей приклад показує, що принцип інституційної рівноваги постійно розвивається та набуває нового змісту із наданням Союзу

нових повноважень, що зараз стається дуже часто, тому можна говорити про прогресивні повноваження інститутів ЄС.

У свою чергу, Суд ЄС розвиває свою практику відповідно до цієї еволюції, а ця практика стає авторитетним джерелом. Так відбулося, коли його рішення щодо визнання за Парламентом нового статусу за процедурою оскарження актів інститутів Співтовариства стали базою для внесення змін Маастрихтським договором у ст. 230 Договору про заснування Європейських співтовариств [14, с. 238].

Тобто, з наведеного можна зробити висновок про те, що рішення Суду, які мають по суті правотворчий характер, в подальшому, як правило, проходять процес втілення в норми законодавства ЄС. І саме так сталося із принципом інституційної рівноваги, який розвинувся лише завдяки діяльності Суду та прийнятті ним прецедентних рішень по наведених справах. Все це ще раз підтверджує те, що Суд ЄС відіграє ключову роль у розвитку основоположних засад права та інститутів ЄС, зокрема, і принципу інституційного балансу.

Проте, не всі вчені та спеціалісти у сфері права ЄС погоджуються із таким виходом Суду за межі своїх повноважень. Так П. Нейл (P. Neill), Т. Хартлі (T. Hartley) та Х. Расмуссен (H. Rasmussen) вказують на те, що така активізація Суду межує із виходом за межі своїх повноважень або із самовільним їх розширенням. В основу своїх обґрунтувань П. Нейл після прийняття рішення по справі “LesVerts” поклав твердження щодо того, що Суд самовільно змінив зміст ст. 230 Договору про заснування Європейських співтовариств, хоча держави-члени не внесли в договір положення про участь Парламенту в цій процедурі, що виразило їх волю [35, с. 235].

Т. Хартлі, в свою чергу, зазначає, що складно уявити більш виразний приклад зміни права замість його тлумачення [23, с. 91].

А Х. Расмуссен взагалі наполягав на тому, що Суд керується, перш за все, принципами права ЄС, які є політичними за своєю природою, а тому не можуть застосовуватися при судовому розгляді [27, с. 62].

Зазначені думки беззаперечно заслуговують на існування, проте вони не змогли переконати Європейський Союз в протиправності дій Суду ЄС. І навіть всупереч зазначеним твердженням вказані прецедентні рішення були покладені в основу при внесенні змін до установчих договорів. А це ще зайвий раз підтверджує той факт, що думка Суду ЄС щодо розвитку принципу інституційної рівноваги є авторитетною та становить визначний вплив на розвиток інтеграційної правової системи.

Підтвердженням зазначеної позиції можуть слугувати не лише наведені два судових рішення. Нормотворча практика ЄС знає багато випадків, коли в основу внесення змін до законодавства ЄС були покладені саме прецеденти, вироблені Судом ЄС [24, с. 59-60].

Крім того, слід зазначити, що на цьому робота Суду з приводу розвитку принципу інституційного балансу ЄС не завершується. І в його практиці вже наявні рішення, котрі стосуються таких елементів як неможливість прийняття Радою Регламенту без консультації з Парламентом (справа “Roquette Frères”); можливість прийняття Радою певного акту без висновку Парламенту у разі недотримання останнім визначених строків (справа “Parliament v Council”); необхідність відображення в кожному акті, який приймається в рамках ЄС, переліку причин, з яких він був прийнятий, обґрунтування того, що акт не протирічить принципу субсидіарності та пропорційності, які лежать в основі компетенцій ЄС (справа “Vreugdenhil BV v Commission”) та ряд інших [49].

Всі ці справи дають можливість глибше зрозуміти принцип інституційної рівноваги та визначити основні його вимоги. Таким чином, на основі узагальнення наведених тверджень варто зробити висновок про те, що роль Суду ЄС у формуванні та розвитку принципу інституційного балансу ЄС є досить вагомою.

Правові позиції, викладені в прийнятих рішеннях поклали основу розвитку демократії Європейського Союзу та були імплементовані в норми права ЄС. Всі ці факти лише підтверджують авторитетність думки Суду та високу ефективність його роботи.

Але слід зазначити наступне, що інституційні реформи, спроби яких в Євросоюзі здійснювалися протягом двох останніх десятиліть, були передусім пов'язані зі спробами створення політичного союзу. На відміну від економічної інтеграції, інтеграція у політичній сфері не стала такою ж успішною. Наявність проблем і протиріч інтересів країн-членів ЄС у цій сфері відобразив складний і тривалий процес розробки Конституції ЄС [34, с. 89-90].

Роль Суду ЄС у даному випадку, як нами вже було сказано, це забезпечення єдиного тлумачення і застосування європейського законодавства усіма країнами-членами ЄС, урегулює юридичні суперечки між державами-членами, інститутами ЄС, компаніями та фізичними особами.

Рахункова палата (Європейський суд аудиторів) - здійснює контроль за виконанням бюджету ЄС. Єдиний бюджет ЄС складається з 1967 р. Структурно він не відрізняється від національних бюджетів, оскільки включає статті доходів і видатків, число і обсяг яких постійно зростають за рахунок розширення складу країн-членів та нових напрямків розвитку європейської інтеграції [30, с. 68].

Річні бюджети ЄС є складовими багаторічних бюджетів, які розробляються і затверджуються з 2000 р. Багаторічний бюджет - фінансовий план ЄС на сім років - називають фінансовою перспективою. У ньому не встановлюється точний щорічний обсяг доходів та видатків, а визначаються найважливіші пріоритети на наступні 7 років і закладаються ліміти витрат за різними статтями бюджету [39].

Основна мета фінансової перспективи - тримати під контролем витрати ЄС. В бюджеті Європейського Союзу не може бути ані бюджетного дефіциту, ані профіциту [35, с. 83].

Основним джерелом надходжень до бюджету ЄС є відрахування країн-учасниць від власного ВВП, розмір яких в різні роки коливався від 0,73 до 1,24%. У 2016 р. за цією статтею надходжень ЄС отримав 73% доходів. Ще 15% доходів становили митні збори від ввезення в країни ЄС товарів з-за кордону, 11% надходжень складала відрахування країн з податку на додану вартість

товарів, 1% загальних надходжень - це фінансові санкції, які накладаються на підприємства ЄС, в основному за порушення правил конкуренції; платежі третіх країн за участь в європейських програмах; відрахування від винагород громадянам ЄС, що виплачуються третіми країнами та ін. [51].

Щодо Суду ЄС як єдиного судового органу ЄС, то він виконує функції судового контролю над тим, щоб усі інститути діяли в межах наданої їм компетенції та дотримувалися принципу інституційної рівноваги (балансу). С. В. Ершов підкреслює, що специфіка розподілу влади в ЄС полягає у тому, що, по-перше, він має п'ять гілок влади: законодавчу, виконавчу, судову, контрольну та координаційно-направляючу (до якої автор відносить такий вищий орган політичної координації, як Європейська Рада, яка складається з керівників держав-членів та Голови Європейської Комісії, а допомагають їм міністри іноземних справ), та, по-друге, для стабілізації даної структури вводяться додаткові зв'язки між гілками влади шляхом переносу деяких функцій кожної з гілок до органів інших гілок влади. На нашу думку, з таким твердженням можна повністю погодитися у тій частині, де йдеться про постійну взаємодію гілок влади та передачу частини повноважень всередині інституційної системи, що існувало до вступу в силу Лісабонського договору [44; 46; 49].

Слід зазначити, що процес інституційних перетворень ЄС та еволюції статусу судової системи ЄС не добіг свого кінця. Оскільки ЄС — це постійно динамічна система, то і його інституційна система потребує постійних змін та вдосконалення [42, с. 53].

Згідно з установчими договорами відповідно до їх редакції за Лісабонським договором на даний час інституційна система Союзу складається з семи інститутів: Європейського Парламенту, Європейської Ради, Ради, Європейської Комісії, Суду ЄС, Європейського центрального банку та Рахункової палати. Коротка характеристика кожного інституту є доцільною в контексті нашого дослідження, оскільки це допоможе більш ґрунтовно висвітлити роль Суду ЄС в європейських інтеграційних процесах [38, с. 92-93].

Європейський Парламент (статті 223–234 Договору про функціонування ЄС, ст. 14 Договору про ЄС) є інститутом, який представляє безпосередньо громадян держав-членів ЄС. Члени Парламенту обираються з 1979 р. шляхом прямих загальних виборів строком на п'ять років і виступають у Парламенті об'єднані в політичні партії незалежно від національного походження. Лісабонський договір встановив гранично допустиму кількість депутатів у Парламенті — 750 парламентаріїв та Голова і встановив кількісний розподіл мандатів поміж державами-членами залежно від кількості населення держави-члена [51].

Парламент здійснює контроль за діяльністю Комісії, опікується правами людини через призначення омбудсмена, у визначених установчими договорами випадках бере участь у законодавчому процесі з Радою ЄС, а також вирішує разом з нею бюджетні питання. За загальним правилом Парламент приймає рішення більшістю.

Ніщський договір у 2001 році розпочав розширення повноважень Парламенту щодо спільного прийняття рішень, а Лісабонський договір продовжив цей процес. Тепер за Парламентом визнаний статус законодавчого органу ЄС на рівні з Радою (ст. 14 Договору про функціонування ЄС), нормативні акти в ЄС за загальним правилом приймаються в рамках законодавчої процедури, яка надає рівні права як Раді, так і Парламенту (ст. 294 Договору про функціонування ЄС).

Новаторством є також те, що зараз Парламент наділений повноваженнями подавати Раді пропозиції про внесення поправок до установчих договорів (ст. 48 Договору про функціонування ЄС). Раніше з цього приводу з Парламентом могли проводитися лише консультації, а Лісабонська редакція Договору про функціонування ЄС зробила Парламент активним та повноправним учасником процедури внесення поправок базових договорів [32, с. 62-63].

На прикладі Парламенту можна простежити, яким чином розширювалися повноваження наднаціональних інститутів протягом

європейської інтеграції. Спочатку Парламент мав лише консультативні функції щодо видання норм Радою та Комісією, але з кожною реформою відбувалася демократизація процесів у співтовариствах та ЄС, тож Парламент як представник народів ЄС отримував все більше реальних повноважень, які мали вплив на формування політики Союзу.

Європейська Рада (статті 235, 236 Договору про функціонування ЄС, ст. 16 Договору про ЄС) за Лісабонським договором з 1 грудня 2009 р. отримала статус інституту ЄС. Функції її кардинально не змінилися, оскільки Європейська Рада як була вищим органом політичного керівництва, координації та планування Союзу, так ним і залишилася, але надання їй статусу інституту наділило її компетенцією видавати юридично обов'язкові акти у певних сферах (переважно це стосується сфери зовнішньої політики). До цього рішення Європейської Ради мали політичний, а не правовий характер. Тобто вони не були нормативними актами, а отже, були адресовані лише державам-членам, а не приватним особам. Їх не можна було оскаржувати у судах [16, с. 63-64].

По суті, це були директивні вказівки, рекомендації, котрим повинні слідувати у своїй діяльності держави та інститути ЄС. Новий статус та сила актів Європейської Ради відкрили можливості оскаржувати акти, які мають дію на третій сторін, та отримувати відповідний судовий захист. Європейська Рада складається з глав урядів усіх держав-членів, а також Президента та Голови Комісії. У роботі Європейської Ради має брати участь Верховний представник ЄС із закордонних справ та політики безпеки. Президент Європейської Ради обирається нею строком на 2,5 року і в передбачених випадках представляє ЄС на міжнародній арені. За загальним правилом рішення в межах Європейської Ради приймаються консенсусом [36, с. 138].

Згідно з установчими договорами, Рада (ст. 237–243 Договору про функціонування ЄС, ст. 16 Договору про ЄС) є представником інтересів держав-членів, а отже, складається з представників урядів на міністерському рівні, а спеціалізація міністерств залежить від характеру вирішуваного питання.

Як зазначають дослідники, Рада є інститутом, про який менше всього відомо. Голоси в Раді розподіляються поміж представниками держав-членів залежно від населеності держави.

Так, найбільшу кількість голосів має Великобританія, Німеччина, Італія та Франція — по 29 голосів. Найменше — 3 голоси — має Мальта. Зараз здебільшого рішення Рада приймає кваліфікованою більшістю, а це означає, що Лісабонський договір звів до мінімуму одногосний порядок прийняття рішень Радою. У пошуках об'єктивного представництва інтересів держав-членів у Раді, Лісабонський договір передбачив, що кваліфікована більшість становитиме не менше 55 % членського складу Ради, що має представляти 65% населення ЄС (так званий принцип «подвійної більшості») [43].

Але згідно з Протоколом № 36 про перехідні положення поступово почали вводитись з листопада 2014 р. і остаточно були введені з березня 2017 р., також з 2014 р. було змінений розподіл голосів між державами-членами. Можна сказати, що головною функцією Ради є нормотворча та бюджетна функції, які виконуються нею спільно з Парламентом [51].

Таким чином, вона приймає разом із Парламентом норми, які є обов'язковими у формі регламентів, директив, рішень та рамочних рішень. Як і Парламент, Рада наділена окремими контрольними повноваженнями відносно діяльності Комісії. Тож, крім нормотворчої та бюджетної функцій, Рада виконує і координаційні функції.

Цікавим з точки зору нашого дослідження є те, що Ніщцький договір наділив Раду повноваженнями щодо заснування та організації нових ланок судової системи ЄС — судових палат, про які йтиметься згодом, а Лісабонський договір закріпив цю прерогативу спільно за Радою та Парламентом. Європейська Комісія (ст. 244–250 Договору про функціонування ЄС, ст. 17 Договору про ЄС) є представником наднаціональних, тобто спільних інтересів держав-членів. До її складу входять по одному представнику від кожної держави-члена, але вони є повністю незалежними при виконанні своїх обов'язків від держави, яка пропонувала комісара [51].

До вступу в силу Ніщського договору Комісія складалася теж із одного громадянина від кожної держави-члена, але існували ще додаткові квоти для п'яти великих держав (до двох представників): Великобританії, Німеччини, Іспанії, Італії та Франції. Голову Комісії обирає Парламент за пропозицією Європейської Ради з числа комісарів. Як вже зазначалося, новаторством Лісабонського договору стало введення в Комісії посади Верховного представника ЄС із політики безпеки, якому підзвітна Європейська дипломатична служба, що має виконувати функції дипломатичного корпусу, відповідального не тільки за гуманітарну допомогу ЄС, але також за його відносини з країнами всього світу.

До Європейської дипломатичної служби увійшли усі чинні представництва Комісії, які є безпосередніми представництвами ЄС і працівники, яких державні службовці з Європейської Комісії, Ради ЄС і національних міністерств закордонних справ.

Функції Комісії полягають у забезпеченні виконання державами-членами та приватними особами норм права ЄС під контролем Суду ЄС, виконання бюджету та розробці проектів нормативних актів (Комісія має монопольне право законодавчої ініціативи, а також право на внесення поправок у проекти актів ЄС) [26, с. 73].

Для забезпечення виконання державами-членами та приватними особами норм права ЄС Комісія наділена механізмами збору інформації (сюди включаються як звіти держав-членів перед Комісією, так і її власні розслідування), які дозволяють їй ініціювати офіційні процедури перед Судом ЄС за ст. 258 Договору про функціонування ЄС, якщо це стосується відповідних порушень з боку держави-члена, або провадити розслідування та накладати штрафні санкції за порушення з боку приватних осіб (як фізичних, так і юридичних осіб) [32].

Останні повноваження та механізми стосуються в основному конкурентних відносин у рамках ЄС. Прикладом може бути гучне розслідування Комісії по справі проти корпорації Microsoft, коли Комісія

вимагала від компанії надати повну та точну документацію, яка дозволила б іншим компаніям створювати продукти, сумісні із операційною системою Windows. Передусім це стосувалося вимоги уможливити сумісність програмного забезпечення для серверів робочих груп та медіа-програвачів, створених іншими компаніями, із операційними системами корпорації Microsoft.

У результаті розслідування Комісія наклала на корпорацію штраф у розмірі 497 мільйонів євро за порушення права з конкуренції ЄС. Слід зауважити, що приватні особи та держави-члени можуть звертатися до Суду ЄС чи Загального суду для скасування чи перегляду суми штрафу, накладеного Комісією [50].

Таким чином зробила і корпорації Microsoft, оскарживши рішення Комісії до Суду першої інстанції (на момент оскарження так називалася судова ланка, якій тепер відповідає Загальний суд). Але останній не задовольнив позову корпорації. 17 вересня 2007 р. Суд першої інстанції оприлюднив своє рішення за справою Microsoft v Commission, в якому інформаційно-комп'ютерному гіганту було відмовлено у задоволенні позову [47].

Окрім розслідувань по вже скоєним правопорушенням Комісія наділена превентивними повноваженнями, а саме попереднім контролем. Це означає, що в чітко визначених галузях для виконання певних дій або видання певних нормативних актів держава-член повинна подати план цих дій або проект нормативних актів для затвердження Комісією.

Так, 5 липня 2007 р. Комісія поширила повідомлення, в якому дала дозвіл на запропоноване придбання іспанської енергетичної компанії Endesa компаніями Enel, яка є найбільшим гравцем на італійському ринку електроенергії, та Acciona, що є іспанською компанією та діє переважно у сфері розвитку інфраструктур, нерухомості та енергетики. На думку Комісії, подібне придбання не спотворюватиме конкуренції на енергетичному ринку Європейського економічного простору та відповідає Регламенту про злиття та поглинання компаній [47].

Європейський центральний банк (ст. 127–133, 282–284 Договору про функціонування ЄС) є центральним елементом Європейської системи центральних банків. Будучи юридичною особою, він отримав статус інституту за Лісабонським договором, що стало підтвердженням важливості його діяльності для функціонування та розвитку ЄС. Європейський центральний банк (далі – ЄЦБ) був створений у 1998 р. задля керівництва європейською валютною системою. До його виключної компетенції відноситься дозвіл на емісію грошових знаків євро. Для виконання своїх повноважень ЄЦБ видає регламенти, директиви, рекомендації та рішення, які є обов'язковими для національних центральних банків. Крім того, якщо ці приписи не виконуються, ЄЦБ наділений повноваженнями накладати на порушника штрафи або пеню. Головним органом ЄЦБ є Рада керуючих [14, с. 69-70].

Виконавчий комітет є органом поточного управління ЄЦБ та складається з Голови ЄЦБ, який є вищою посадовою особою ЄЦБ, віце-голови та ще чотирьох членів. ЄЦБ бере участь в усіх заходах, пов'язаних з функціонуванням монетарної системи. Так, Голова ЄЦБ має брати участь у засіданнях Ради, коли вони стосуються цілей та завдань Європейської системи центральних банків [39].

Рахункова палата ЄС нами вже була розглянута вище.

Щодо судової системи ЄС, то її особливістю є те, що протягом існування Співтовариств та Союзу спостерігається певна еволюція, яка є унікальною за своєю архітектонікою. Якщо говорити про чинну судову систему ЄС, то вона складається, так би мовити, із трьох ланок: безпосередньо Суду справедливості ЄС, Загального суду та Трибуналу з питань цивільної служби ЄС.

Можливість появи третьої ланки була закладена Ніщцьким договором, який передбачив можливість створення при Суді першої інстанції (далі — СПІ) спеціалізованих судових палат з окремих видів позовів або проваджень в особливих галузях.

Відповідно до ст. 225а Договору про ЄС у Ніщцькій редакції такі палати могли створюватися одноголосним прийняттям рішення Радою на пропозицію від Комісії та після консультацій з Європейським Парламентом та Комісією. Аналогічним чином така можливість закріплена і Лісабонським договором (ст. 257 Договору про функціонування ЄС): Європейський Парламент та Рада можуть засновувати при Загальному суді спеціалізовані суди [27, с.42-43].

Парламент та Рада приймають такі рішення у формі регламентів за пропозицією Комісії та після консультації з Судом ЄС або за пропозицією Суду ЄС після консультації з Комісією. Кількість таких спеціалізованих судів не обмежена, але на сьогодні створено тільки один такий суд — Трибунал з питань цивільної служби ЄС, який компетентний вирішувати спори між ЄС та його службовцями. При підписанні Ніщцького договору держави-члени додали до нього Декларацію № 13, в якій звернулися до Комісії з проханням про висунення пропозиції створити судову палату, яка була б компетентна розглядати спори між Співтовариством та його службовцями. Комісія висунула відповідну пропозицію в листопаді 2003 р. для винесення Радою рішення з цього питання. 2 листопада 2004 р. Рада прийняла Рішення 2004/752 про заснування Трибуналу з питань цивільної служби ЄС. 2 жовтня 2005 р. відбулося перше організаційне засідання новоствореного Трибуналу, а 26 квітня 2006 р. ним було винесено перше рішення [48].

Таким чином, Суд ЄС займає особливе місце серед інститутів Союзу. Парламент, Європейську Раду, Раду та Комісію можна назвати політичними інститутами, Рахункову Палату — незалежним органом фінансового контролю; ЄЦБ — представник валютного контролю, а Суд — по суті функціональний неполітичний орган із виключною юрисдикцією. Визнання обов'язкової юрисдикції Суду віднесено до безперечних умов членства в ЄС, а широкі компетенції відкривають перед ним великі можливості практичного впливу на функціонування та розвиток інтеграційного правопорядку.

Використовуючи в даному контексті термін «Суд ЄС», ми маємо на увазі Суд ЄС як представника всієї судової системи Союзу, котрий розкриває

взаємовідносини та зв'язки інших інститутів із судової гілкою влади в організації. На наш погляд, інтерпретація статусу Суду ЄС у такому відношенні відбиває інституційну єдність судової влади ЄС та її функції в інституційному механізмі ЄС у цілому [17, с. 42].

Місце Суду ЄС в інституційній системі Союзу визначається його впливом на ці інститути. Діяльність їх усіх є взаємопов'язаною, а отже, Суд ЄС має тісні відносини з кожним інститутом Союзу, оскільки вони постають перед Судом як позивачі та відповідачі по справах. Акти та дії кожного інституту підлягають оскарженню в Суді ЄС, що є постійним механізмом контролю за діяльністю інститутів. Історично та інституційно найтісніша співпраця у Суду ЄС склалася з Комісією [42; 45].

Говорячи про співвідношення діяльності Комісії та Суду ЄС, можна простежити певні схожі характеристики та еволюцію інституційних функцій цих органів. Так, Комісія вважається зв'язуючим елементом у наднаціональній інституційній системі, яка призначена бути «мотором» інтеграції та головним представником інтеграційних інтересів. Ці характеристики тією чи іншою мірою притаманні й Суду ЄС, оскільки, як буде доведено згодом, він роками випрацьовував принцип рівноваги (балансу) між інститутами ЄС, іноді навіть наділяючи їх додатковими повноваженнями, які стверджували позицію конкретного інституту поміж інших [29, с. 73]. Суд розробив принципи, які стали тими самим «моторами» інтеграційних процесів, а виносячи рішення по справах, він відстоював ідеї інтеграції, незважаючи на окремі опозиційні інтереси держав-членів чи інститутів.

Комісія — гарант установчих договорів, а Суд ЄС забезпечує дотримання права при застосуванні та тлумаченні цих договорів. Наприклад, при порушенні державами-членами чи приватними особами інтеграційного права діяльність Суду ЄС нерозривно пов'язана із діяльністю Комісії і тут можна говорити про їх змішані повноваження. Комісія є єдиним наднаціональним інститутом окрім Суду, який наділений повноваженнями накладати штрафи на порушників конкурентного права ЄС.

Висновки до Розділу 3

Таким чином, можна зробити висновок, що у юридичній літературі основні аспекти природи рішень Суду Європейського Союзу оцінюються неоднозначно. Не існує чітко висвітленої позиції науковців щодо цього питання, але ми у нашій дипломній роботі, маємо на меті прийти до консенсусу з цього питання.

Зважаючи на все вищевикладене, слід відзначити, що найсуттєвіший внесок рішень Суду Європейського Союзу є у формування інтеграційної правової системи, а саме створення принципів верховенства та прямої дії права Євросоюзу та не залежить від юридичної природи цих рішень.

Вагомість зазначених нами рішень показала практика їх застосування та їх авторитетність серед держав-членів та інститутів Європейського Союзу. На практиці спостерігається все більше підвищення ролі прецедентів у діяльності як самого Суду, так і національних судів першої та другої інстанцій в Європейському Союзі.

Одже, можемо стверджувати, що рішення Суду ЄС за правовою природою - це елемент судової практики, що є унікальним джерелом права прецедентного характеру, ядром якого є правова позиція і при прийнятті якого вирішується конкретна справа та здійснюється офіційне тлумачення норм.

В інституційній системі ЄС кожен з інститутів здійснює власну компетенцію для досягнення цілей та здійснення політики Союзу і виконує унікальну роль у розвитку інтеграції та побудові її підвалин. Разом з тим, в умовах перетворень Союзу та його інституційної системи Суд залишився практично єдиним органом, який має велику автономію від держав-членів, а його рішення не потребують схвалення національними урядами.

Розвиток ЄС відбиває тенденцію інституалізації єдиної влади ЄС і, власне, судової системи. Незважаючи на неодноразові доповнення установчих договорів, Суд ЄС залишився єдиним судовим інститутом. Хоча Загальний суд наділений певними юрисдикційними повноваженнями, він не є інститутом ЄС.

Щодо Трибуналу, то він являє собою судову палату, що розглядає справи з дуже вузького кола питань.

Аналіз характеру первинного обсягу юрисдикції Суду свідчить про те, що вона була новаторською порівняно з іншими існуючими на той час міжнародними судами, оскільки вже в рамках ЄС, яке було міжнародною організацією, у приватних осіб існувала можливість оскарження актів його інститутів. Більш того, вона стала фундаментальною для подальшого розвитку та модернізації не лише судової юрисдикції, але й судової системи ЄС у цілому.

Інституційний розвиток ЄС характеризується еволюцією юрисдикції та формуванням певного стандарту судового захисту. Навіть після ліквідації триопорної структури ЄС приватні особи все одно залишилися обмежені в можливості оскарження актів певної сфери відання ЄС (спільна зовнішня політика та політика безпеки) і не мають можливості оскаржувати певні акти. Тому фактично виникають різні стандарти судового захисту — правова фрагментація, яка спричиняла дисбаланс наявних правових механізмів забезпечення функціонування ЄС.

Для подолання цього дисбалансу Суд ЄС ухвалював унікальні рішення, якими на держави-члени і, зокрема на їх суди, покладался обов'язок тлумачити та застосовувати національні норми таким чином, щоб найбільш уможливити судове оскарження приватними особами легітимність будь-яких рішень щодо імплементації або застосування актів ЄС у сферах, юрисдикція Суду по яких обмежена.

Така фундаментальна позиція Суду стала відтворенням сталої тенденції поступового розширення юрисдикції Суду, певної зміни збалансованості між інститутами ЄС та ефективністю судового захисту в різних сферах правових відносин, у тому числі за участю приватних осіб.

ВИСНОВКИ

Вирішення проблематики та завдань випускної кваліфікаційної роботи здійснювалось шляхом проведення дослідження існуючих теоретичних та практичних матеріалів і нормативно-правової бази.

Зокрема, у ході дослідження було визначено, що Суд ЄС є вищою судовою інстанцією Євросоюзу, яка покликана забезпечувати дотримання законності при тлумаченні та застосуванні положень установчих договорів ЄС. У своїй діяльності Суд ЄС виконує функції міжнародного, конституційного, частково адміністративного суду [3, с. 37].

Як міжнародний суд, він вирішує суперечки між державами-членами, які стосуються об'єкта установчого договору, а також між державами-членами та інститутами ЄС чи між останніми. До держави-члена, яка не виконує рішень Суду ЄС, останній може застосовувати санкції у формі одноразових виплат або штрафів.

В ході написання роботи було вирішено низку поставлених завдань:

1. У роботі нами встановлено, що вступ до ЄС нових членів, розширення Європейських Співтовариств у попередні роки зумовило й реформування самого Суду ЄС, який був утворений у 1952 році як Суд Європейського об'єднання вугілля та сталі. Значне перевантаження цього Суду зумовило започаткування роботи в 1988 році додатково Суду першої інстанції в структурі Суду ЄС, який за чинною редакцією договорів є Судом загальної юрисдикції (самостійним судом, який вирішує по першій інстанції більшість спорів, віднесених до юрисдикції Союзу).

Суд ЄС виступає судом касаційної інстанції по відношенню до рішень Суду загальної юрисдикції, а також розглядає як суд першої інстанції найбільш важливі справи, які стосуються усунення неоднозначності у застосуванні договорів та «вторинного» законодавства ЄС.

Судова система Європейського Союзу була створена з метою вирішення суперечок між суб'єктами європейської інтеграції, а також забезпечення

цілісності та узгодженості права, шляхом відповідного тлумачення його норм. Важливим завданням судової системи Євросоюзу стало також забезпечення безконфліктної взаємодії норм права Євросоюзу та внутрішнього права держав-членів як передумови для нормального функціонування організаційно-правового механізму європейської інтеграції.

2. Визначено, що Суд Європейського Союзу - це інститут Європейського Союзу, найвищий суд ЄС, рішення якого не підлягають оскарженню, який покликаний сприяти виконанню завдань Європейського Союзу. Проте, на відміну від інших інститутів, Суд ЄС носить суто спеціалізований функціональний характер.

Нормативно-правовою основою діяльності Суду ЄС є положення засновницьких договорів, Статут Суду ЄС та його Регламент, а також інші нормативно-правові акти, які певним чином стосуються діяльності Суду ЄС.

Процедура преюдиціального розгляду дозволяє Суду Європейського Союзу здійснювати розширювальне тлумачення багатьох положень установчих договорів ЄС, актів, прийнятих інститутами ЄС і як наслідок – у них знаходять закріплення важливі принципи та норми права ЄС.

Суд ЄС своєю правозастосовною практикою не лише утвердив розуміння права Європейського Союзу як права особливої міжнародної організації, а й сприяв, завдяки подальшому розвитку інтеграційних процесів, відокремленню права Європейського Союзу як системи норм, спрямованих на забезпечення досягнення ефективного функціонування організації, від норм міжнародного права.

Також, у процесі своєї діяльності Суд ЄС співпрацює з усіма органами ЄС, насамперед з Комісією ЄС, яка є «наглядачем» за дотриманням права ЄС, Парламентом ЄС та Радою ЄС. До Суду вправі звертатись усі без винятку органи ЄС. Зазначене стосується і тих органів ЄС, які зачислено до таких Лісабонським договором. Нами зазначено, що Суд може отримати широкі повноваження шляхом прийняття регламентів, які приймають спільно

Європарламентом і Радою та можуть наділити Суд юрисдикцією стосовно санкцій, визначених ними.

3. Встановлено, що Суд ЄС, який є одним з найпрогресивніших та унікальних інститутів ЄС, своєю практикою демонстрував відданість інтересам інтеграції й ухвалював рішення, які слугували базою для подальшого розвитку особливої правової системи ЄС. Пройшовши шлях від жорсткої ієрархії інтересів європейських спільнот, а потім і Союзу над інтересами держав-членів, Суд знайшов відповідну модель балансу між ними.

Суд ЄС розглядає та вирішує тільки ті спори, які складають предмет його виняткової юрисдикції, що закріплена у статтях 256–277 Договору про функціонування ЄС. До повноважень Суду ЄС належать: прийняття рішень за позовами, які подають уряди держав ЄС і винесення попередніх рішень щодо тлумачення права ЄС.

Характер і зміст юрисдикції Суду Європейського Союзу певною мірою визначають специфіку актів, які ухвалюються ним. Суд ЄС уповноважений видавати три їх види – рішення, постанови й висновки.

Сучасна практика Суду ЄС демонструє, що він намагається якомога ефективніше збалансувати легітимні інтереси держав-членів ЄС із вимогами інтеграції. Звісно, слід зауважити, що не завжди вистачає чіткості позиції Суду, що певним чином не дає приватним особам реалізувати принцип правової впевненості, але Суд пішов тим шляхом, щоб вирішувати колізії інтересів на основі вивчення конкретних обставин справ та інтересів, які зачіпаються судовим розглядом.

Вважаємо, що для подолання відповідних проблем має бути залучений не лише Суд ЄС, але й конституційні суди держав-членів, а також їх парламенти, які за Лісабонською угодою отримали багато демократичних повноважень. Саме ця кооперація ключових суб'єктів європейської інтеграції допоможе у подальшому уникати ситуацій розходження інтересів держав-членів ЄС та самого Союзу.

4. Розглянуто системи процесуальних форм реалізації юрисдикції. Основними виступають судові провадження, які врегульовані статтями 258–260, 263 та 267 Договору про функціонування ЄС.

Стаття 258 Договору про функціонування ЄС не має такого фундаментального значення для розвитку основ права ЄС, як ст. 267, але вона перестала бути просто правовим механізмом втілення права ЄС і стала інструментом досягнення певних політичних цілей.

Комісія Суду використовує її тоді, коли між нею та державою-членом наявні розбіжності в інтерпретації змісту зобов'язань, або як застереження про існування порушень. Але головне — провадження за ст. 258 стало ефективним «форумом» для інститутів ЄС із державами-членами, приведення їх дій у відповідність до права ЄС і для запобігання доведенню справи до Суду.

Головна роль відводилася Комісії та Раді, а їх акти не підлягали контролю з боку приватних осіб. Але з часом змінилися як сам Союз, так і концепція інтеграції і тому реалії вимагали внесення відповідних змін у процедуру оскарження актів ЄС приватними особами для більш ефективного функціонування інтеграційного правопорядку.

По суті, преюдиціальні рішення стали своєрідним «містком» між національними правовими системами держав-членів і правовою системою всього Союзу та ефективним засобом правового регулювання, який відбиває інтегративні характеристики правової системи ЄС, її постійну фундаменталізацію, а також поглиблення співробітництва Суду ЄС з національними судовими установами. Суд ЄС невпинно перетворюється з органу, що здійснює загальне тлумачення інтеграційного права, на орган, що претендує також на опосередковане тлумачення і дотичного національного права.

Більш того, у силу об'єктивних причин Суд ЄС поступово перебирає невластиві в рамках процедури преюдиціального запиту функції формування правоположень щодо доцільності прийняття національним судом остаточного рішення по суті спору. Усі інші судові процедури, передбачені установчими

договорами ЄС, хоча і не відіграють фундаментального значення в розбудові політики Союзу, але покликані вирішувати поточні питання життєдіяльності організації.

5. Нами встановлено, що ефективність судового контролю є підґрунтям для розвитку високорозвинутої, демократичної держави.

Адже ці поняття розкриваються, в першу чергу, через місце особи в державі, форму взаємовідносин між органами влади та особою, захищеністю прав і свобод людини тощо.

Отже, сутність контролю Суду ЄС в системі європейського управління полягає у формуванні передумов для виконання курсу розвитку Європейського Союзу, для забезпечення реалізації завдань засновницьких договорів [3], для того, щоб органи влади діяли відповідно до своїх повноважень, для виконання європейських принципів управління, для орієнтації органів управління на забезпечення прав і свобод, законних інтересів громадян та вироблення механізмів, які б дали можливість їх захищати, а також для створення демократичної держави.

Особливості контролю Суду ЄС полягають в тому, що Суд ЄС здійснює контроль за діяльністю і союзних, і державних органів управління, при чому в останньому випадку – паралельно із державними судовими органами, та виключно в межах повноважень ЄС, закріплених в засновницьких договорах.

Надалі вбачається за доцільне проводити дослідження особливостей контролю Суду ЄС за дотриманням європейських стандартів управління державами ЄС.

6. У дослідженні нами зазначено, що в інституційній системі ЄС кожен з інститутів здійснює власну компетенцію для досягнення цілей та здійснення політики Союзу і виконує унікальну роль у розвитку інтеграції та побудові її підвалин. Разом з тим, в умовах перетворень Союзу та його інституційної системи Суд залишився практично єдиним органом, який має велику автономію від держав-членів, а його рішення не потребують схвалення національними урядами.

Аналіз характеру первинного обсягу юрисдикції Суду свідчить про те, що вона була новаторською порівняно з іншими існуючими на той час міжнародними судами, оскільки вже в рамках Європейського співтовариства з вугілля та сталі, яке було міжнародною організацією, у приватних осіб існувала можливість оскарження актів його інститутів. Більш того, вона стала фундаментальною для подальшого розвитку та модернізації не лише судової юрисдикції, але й судової системи ЄС у цілому.

Фактично виникають різні стандарти судового захисту — правова фрагментація, яка спричиняла дисбаланс наявних правових механізмів забезпечення функціонування ЄС. Для подолання цього дисбалансу Суд ЄС ухвалював унікальні рішення, якими на держави-члени і, зокрема на їх суди, покладался обов'язок тлумачити та застосовувати національні норми таким чином, щоб найбільш уможливити судове оскарження приватними особами легітимність будь-яких рішень щодо імплементації або застосування актів ЄС у сферах, юрисдикція Суду яких обмежена.

Така фундаментальна позиція Суду стала відтворенням сталої тенденції поступового розширення юрисдикції Суду, певної зміни збалансованості між інститутами ЄС та ефективністю судового захисту в різних сферах правових відносин, у тому числі за участю приватних осіб.

7. Надано теоретичне обґрунтування природи рішень Суду Європейського Союзу. Вказано, що у юридичній літературі природа рішень Суду Європейського Союзу оцінюється неоднозначно, не існує чітко висвітленої позиції науковців щодо цього питання.

Труднощі з визначенням сутності та правової природи рішень Суду виникають у зв'язку з відсутністю в установчих договорах відповідних роз'яснювальних положень щодо цього питання. При розгляді останнього найголовнішою постає проблема юридичної сили рішень Суду, як одна з властивостей, що відводить їм особливе місце серед джерел права ЄС.

Вагомість зазначених нами рішень показала практика їх застосування та їх авторитетність серед держав-членів та інститутів Європейського Союзу. На

практиці спостерігається все більше підвищення ролі прецедентів у діяльності як самого Суду, так і національних судів першої та другої інстанцій в Європейському союзу.

Рішення Суду ЄС за правовою природою - це елемент судової практики, що є унікальним джерелом права прецедентного характеру, ядром якого є правова позиція і при прийнятті якого вирішується конкретна справа та здійснюється офіційне тлумачення норм.

8. У нашому дослідженні було виявлено, що Рішення Суду, які мають по суті правотворчий характер, в подальшому, як правило, проходять процес втілення в норми законодавства ЄС. І саме так сталося із принципом інституційної рівноваги, який розвинувся лише завдяки діяльності Суду та прийнятті ним прецедентних рішень по наведених справах. Все це ще раз підтверджує те, що Суд ЄС відіграє ключову роль у розвитку основоположних засад права та інститутів ЄС, зокрема, і принципу інституційного балансу.

Рішення Суду ЄС мають свої особливості, які виявляються у сфері їх дії, характері нормативності, ступені юридичної сили, форм, окреслюючи його юридичну природу – сукупність значущих характеристик

Судова система Європейського Союзу була створена з метою вирішення суперечок між суб'єктами європейської інтеграції, а також забезпечення цілісності та узгодженості права європейських інтеграційних організацій шляхом відповідного тлумачення його норм. Важливим завданням судової системи Євросоюзу стало також забезпечення безконфліктної взаємодії норм права Євросоюзу та внутрішнього права держав-членів як передумови для нормального функціонування організаційно правового механізму європейської інтеграції.

Таким чином, пріоритет права Євросоюзу означає, що будь які акти законодавчої, виконавчої або судової влади держав-членів не повинні застосовуватися, якщо вони суперечать нормам права Євросоюзу.

Тобто, Європейський Союз має особливу правову природу, яка відрізняє його від міжнародних організацій і від держав. За своєю юридичною природою

право Євросоюзу становить особливу третю правову систему поруч з міжнародним і національним правом.

Право ЄС має пріоритет по відношенню до внутрішнього права держав-членів, а певні його норми мають пряму дію у внутрішніх правопорядках цих держав. Усе це надає праву Євросоюзу особливого характеру, що відрізняє його як від міжнародного, так і від національного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андріанов К.В. Роль контрольного механізму Конвенції про захист прав і основних свобод людини в процесі реалізації її норм : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.11 / К.В.Андріанов. – К., 2003. – 18 с.
2. Андрійчук О. Правова інтерпретація Суду ЄС та Комісії ЄС як квазі-правотворчість / О. Андрійчук // Юридичний журнал. – 2006. – № 9 (51). – С. 26-31.
3. Андрійчук О. Процедура преюдиційного запиту за ст. 234 Договору про ЄС як квінтесенція права Європейської Унії / Олесь Андрійчук // Юридичний журнал. – 2005. – № 8 (38). – С. 21-26.
4. Андрійчук О. Роль комунітарних принципів у процесі застосування права ЄС / Олесь Андрійчук // Юридичний журнал «Юстиніан». – № 3. – 2007 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http : // www. justinian.com.ua](http://www.justinian.com.ua).
5. Аннерс Э. История европейского права / Институт Европы; пер. с швед. – М., Наука. – 1996. – 397 с.
6. Анцілотті Д. Курс міжнародного права. Т. 1. – М.: Изд-во "Иностр. литературы", 1961. – 447 с.
7. Апарова Т. В. Прецедент в английском праве (историко-юридическое исследование): автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук: спец. 710 «Теория и история государства и права» / Т.В. Апарова. – М.: 1968. – 26 с.
8. Апарова Т.В. Прецедент в современном английском праве и судебное правотворчество // Труды ВНИИСЗ. – 1976. – Вып. 6. – С. 173-185.
9. Арнольд Р. Значение Конвенции о защите прав человека и основных свобод и методические ее изучение в системе юридического образования / Р. Арнольд. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: [http: // www.echr-base.-ru / rainer.jsp](http://www.echr-base.-ru/rainer.jsp).

10. Ахмад И. Правотворчество международных межправительственных организаций: дис. канд. юрид. наук : 12.00.11 / Исмаил Ахмад. – К., 1999. – с.169.
11. Бабій Л. Роль над національності міжнародних економічних організацій у формуванні глобального економічного правопорядку / Л. Бабій // Право України. – 2010. – №1. – С.155-162.
12. Баймуратов М.А. Международное публичное право: учебник. – 2-е изд., переработанное и дополненное. – Х.: ООО «Одиссей», 2007. – 704 с.
13. Буроменський М.В. Звернення до Європейського суду з прав людини; практика суду і особливості українського законодавства / М.В. Буроменський. – Х.: Фоліо, 2000. – 32 с.
14. Веніамінова А. Рішення Європейського суду - джерело права для українського правосуддя / А. Веніамінова // Юридична газета. – К., 2013. – С. 44-45.
15. Вовчак В., Висоцький К., Літошенко Н., Дубінчак О. Україна на шляху до ЄС. Передумови інтеграції: загальні питання // Україна на шляху європейської інтеграції. Науково-практичний збірник матеріалів. – К.: Мінекономіки України, с 162, CDG, 2015.
16. Грицаєнко Л. Л. Інституційний механізм Європейського Союзу: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / Л. Л. Грицаєнко. – Київ, 2010. – 19 с.
17. Грицяк І.А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади: Моногр. – К.: Вид-во „К.І.С.”, 2006. – 413 с.
18. Грицяк І.А., Говоруха В.В., Стрельцов В.Ю. Правова та інституційна основи Європейського Союзу: Підручник (з грифом МОН України) За заг. ред. М.Бойцуна, І.Грицяка, Я.Мудрого, О.Рудіка, Л.Прокопенка, В.Стрельцова. – Х.: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – с. 620 – (Серія «Бібліотека державного службовця у галузі європейської інтеграції»).

19. Декларації, що додаються до Заключного акта Міжурядової конференції 2007 року // Европейский Союз : основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. – М.: ИНФРА, 2010. – С. 657-684.
20. Денисов В.Н. Взаємодія міжнародного права з внутрішнім правом України / за ред. В.Н. Денисова. – К.: Юстініан, 2006. – 672 с.
21. Дешко Л.М. Критерії ефективності національного засобу юридичного захисту щодо невиконання затримки у виконанні рішень національних суддів / Л.М. Дешко // Правничий часопис Донецького університету, 2012. – № 1(27). – С. 84-92.
22. Дудаш Т. Юридична природа рішень Європейського суду з прав людини (загальнотеоретичний аспект) / Т. Дудаш // Право України. – 2010. – № 2. – С. 173-179.
23. Євграфов П. Право тлумачення Європейського суду з прав людини і його значення для національного конституційного судочинства / П. Євграфов, В. Тихий // Вісник Конституційного суду України. – 2005. – № 6. – С. 81-83.
24. Й. Тачинська. Право внутрішнього ринку ЄС: навч. посібн. / Й. Тачинська, О. Ільченко. – К. : ІМВ КНУ імені Тараса Шевченка, 2005. – 143 с.
25. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. Посіб : Пер. з англ. / В. Кернз. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2002. — 381 с. — (Європейське право).
26. Климович О. Застосування прецедентної практики Європейського суду з прав людини судами України / О. Климович // Адвокат. – 2002. – №2. – С. 38-40.
27. Про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція від 04 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
28. Кондратенко Ю. Право Європейського Союзу – особлива модель регулювання міждержавних відносин / Ю. Кондратенко // Право України. – 2005. – № 7. – С.130.

29. Кононенко В.П. Звичаєва природа прецедентного характеру рішень Європейського суду з прав людини: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.11 / В.П. Кононенко. – К., 2009. – 19 с.
30. Константи́й О.В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України / О.В. Константи́й // Вісник Верховного Суду України. – № 1 (137). – 2012. – С. 33-36.
31. Марченко А.А. Прецедентний характер рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі України / А.А. Марченко // Митна справа. – 2013. – №6. – С. 23-28.
32. Мельник А. Ф. Державне управління: підручник/ А. Ф. Мельник, О.Ю.Оболенський, А. Ю. Васіна; за ред. А. Ф. Мельник. – К.: Знання, 2009. – 582 с.
33. Нагорна І. В. Державне управління в країнах-членах ЄС : навч. посіб. / І.В.Нагорна / за заг. ред. М. Бойцуна, Я. Мудрого, О. Рудіка. - К.: Вид-во «Міленіум», 2009. - с.124. – (Серія «Бібліотека державного службовця місцевих органів влади в галузі європейської інтеграції»).
34. Опришко В. Ф. Право Європейського Союзу: загальна частина: підручник / В. Ф. Опришко, А. В. Омельченко, А. С. Фастовець. – К.: КНЕУ, 2002. – 460 с.
35. Пашков М.В, Чалий В.А. Україна і розширення ЄС: проблеми, наслідки, перспективи // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.uceps.org/ua/print/139>.
36. Протокол про застосування принципів субсидіарності і пропорційності // Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. – М.: ИНФРА, 2010. – С. 396-401.
37. Протокол про застосування Хартії Європейського Союзу про основні правадо Польщі та Об'єднаного Королівства // Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. – М.: ИНФРА, 2010. – С. 409-410.

38. Протокол про параграф 2 статті 6 Договору про Європейський Союз щодо приєднання Союзу до Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод // Европейский Союз : основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариям. – М: ИНФРА, 2010. – С.406-407.

39. Протокол про рішення Ради про застосування параграфу 4 статті 16 Договору про Європейських Союз та параграфу 2 статті 238 Договору про функціонування Європейського Союзу між 1 листопада 2014 та 31 березня 2017, з однієї сторони, та з 1 квітня 2017, з другої сторони // Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариям. – М.: ИНФРА, 2010. – С.413-422.

40. Протокол про Статут європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку // Европейский Союз : основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариям. – М. ИНФРА, 2010. – С. 450-474.

41. Протокол про Статут європейської системи центральних банків та Європейського центрального банку // Европейский Союз : основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариям. – М.: ИНФРА, 2010. – С. 475-490.

42. Протокол про Статут Суду Європейського Союзу // Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариям. – М.: ИНФРА, 2010. – С. 423-446.

43. Рішення Конституційного суду України у справі № 1-33/99 (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99>.

44. Рішення Державної Ради Франції від 1 березня 1968 р. по справі Syndicat General de Fabricants de Semoules de France // Common Market Law Reports. – 1970. – Vol. 7. – P. 395-401.

45. Рішення англійського Апеляційного Суду по справі Macarthy Ltd v Smith // Industrial Cases Reports. – 1979. – P. 785-789. 794. Роз'яснення

Конституційного Суду Італії № 244 (1994 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.giurcost.org/decisioni/index.html>.

46. Рішення Конституційного Суду Італії № 93 (1997 р.). – Режим доступу: <http://www.giurcost.org/decisioni/index.html>.

47. Постанова Федерального Конституційного Суду від 9 січня 2001 р., по справі BvR 1036/99. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bundesferfassungsgerichtede/entscheidungen/rk20010109_1bvr103699.html.

48. Роєнко М.М. Природа рішень Європейського суду з прав людини / М.М. Роєнко // Тези IV Міжнародної наукової студентської конференції [«Від громадянського суспільства – до правової держави»] – Х.: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2009. – С.117-120.

49. Роз'яснення Хартії про основні права (2007 / С303 / 02) // Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариям. – М.: ИНФРА, 2010. – С. 570-602.

50. Соловйов О.В. До питання про національно-юридичний статус практики Європейського суду з прав людини / О.В. Соловйов // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 6. – С. 1-9.

51. Тимченко Л.Д. Міжнародне право / Л.Д. Тимченко. – Х.: Консум, 1999. – 523 с.

52. Установчі договори Європейського Союзу (консолідовані версії) / пер. Державного департаменту з питань адаптації законодавства, за заг. ред. Олени Зеркаль. – К.: «Ніка-Прінт», 2010. – 416 с.

53. Хартія Європейського Союзу про основні права // Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариям. – М.: ИНФРА, 2010. – С.554-570.

54. Циганкова Т.М., Петрашко Л.П., Кальченко Т.В. Міжнародна торгівля: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, с 92, 2017.

55. Четвериков А. О. Основные органы Европейского Союза (конституционно-правовой аспект) : автореф. дисс. на соискание научной

степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право; Государственное управление; Административное право; Муниципальное право» / А. О. Четвериков. – М., 1999. – 26 с.

56. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – Вид. 2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007. – 847 с.

57. Щорічні доповіді Суду ЄС, СПІ та Трибуналу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://curia.europa.eu/en/instit/presentationfr/index_cje.htm.

58. Юрчишин В.Д. Практика європейського суду з прав людини як джерело кримінального процесуального права України : окремі аспекти / В.Д. Юрчишин, В. В. Король // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 73-78.

59. A new procedure in the area of freedom, security and justice: the urgent preliminary ruling procedure. Information for the press № 12 / 08 (9.05.2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://curia.europa.eu/en/actu/communiqués/index.htm>.

60. Alan Hardacre. How the EU Institutions Work & How to Work with the EU Institutions / Hardacre Alan. – June 20, 2011. – 89 p.

61. Amendments to the Treaty of European Union and to the Treaty Establishing the European Community. Art 9 // Official Journal of the European Union. C 306 / 10.2007.

62. Analytical Highlights: Skills anticipation in Romania. – 04.2017. // Skills Panorama. – 20.09.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://skillspanorama.cedefop.europa.eu/en/analytical_highlights/skills-anticipation-romania.

63. Arnall A. The European Union and its Court of Justice / Anthony Arnall. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 593 p.

64. Christian Lutz, Martin Distelkamp, Bernd Meyer, Marc Ingo Wolter. Forecasting the Interindustry Development of the German Economy: The Model

INFORGE // GWS Discussion paper 2003/2. – 21.08.2017. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gws-os.com/discussionpapers/gws-paper03-2.pdf>.

65. Consolidated Version of the Treaty on European Union and of the Treaty Establishing the European Community (consolidated text) // Official Journal. – 2006. – Serie C. – № 321 E. – P.1-323.

66. Consolidated Version of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal. – 2008. – Serie C. – № 115. – P. 1-337.

67. Council Decision of 20.12.2007 amending the Protocol on the Statute of the Court of Justice // Official Journal. – 2008. – Serie L. – P. 42-43.

68. EU Law Concentrate: Law Revision and Study Guide Paperback by Matthew Homewood. – Oxford University Press; 4 edition (October 1, 2014). – 240 p.

69. Information note on references from national courts for a preliminary ruling of 11 June 2005, C.143 (9.05.2009) // 2 EN Official Journal of European Union [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.curia.europa.eu/en/instit/txtdocfr/autrestxts/txt8.pdf>.

70. Report by the Working Party on the Future of the European Communities Court System (Due Report), 19 January 2000, pp. 13-14 (9.05.2009) [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : http://www.europa.eu.int/en/comm/sj/due_en.pdf.

71. The Treaty of Nice and beyond: enlargement and constitutional reform / ed. by Mads Andenas and John. A. Usher. – Oxford [etc.]: Hart Publ., 2003. – 440 p.

72. Treaty on European Union of 07.02.1992 // Official Journal. – 1992. – Serie C. – №224.

73. Judgment of 11. 3. 2003 — Case C-186/01. [Электронный ресурс] -
Режим доступа: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=47546&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=23416>.

74. Kennedy T. The Court of Justice of the Europea Communities / T. Kennedy. – 4 th ed. – London: Sweet & Maxwell, 1995. – 439 p.

75. Maciej G. System instytucjonalny Unii Europejskiej / Gorka Maciej // Prawo Unii Europejskiej. Zagadnienia systemowe / pod. redakcja Jana Barcza. – 3-e wydanie. – Warszawa: Wid-wo Prawo I Praktyka Gospodarcza, 2006. – S. 1–141, 151.

76. OECD (1999), “European Principles for Public Administration”, Sigma Papers, No. 27, OECD Publishing [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/5kml60zwd7h-en>.

77. Plender R. Decisions of the Court of Justice of the European Communities during / R. Plender // B.Y.I. L., 1995. – 247 p.

78. Shermers H. G. Judicial Protection in the European Communities / H. G. Shermers, D. F. Waelbroec. – 5 th ed. – Deventer & Boston: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1992. – 575 p.

79. Skilled Workforce for Strong, Sustainable and Balanced Growth: A G20 Training Strategy // International Labour Office – Geneva. – 2010, 21.08.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ilo.org/wcm5/groups/public/—dgreports/integration/documents/publication/wcms_151966.pdf.

80. Tillotsopn J. EC Law Text Cases & Materials / John Tillotsopn // First published in Great Britain by Cavendish Publishing, EC Law Text Cases & Materials – 2 nd ed. – 1996. – P. 133.

81. Wentkowska A. Europejski Trybunal Sprawiedliwosci i sady krajowe / Alexandra Wentkowska. – 2004. – 281 s.

82. What we do // IES Institute for employment studies. – 21.08.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.employment-studies.co.uk/what-we-do>.

83. Information from the Commission – Memorandum on applying Article 171 of the EC treaty // Official Journal. – 1996. – Serie C. – № 242. – P. 6-8.

84. Information from the Commission – Method of calculating the penalty payments provided for pursuant to article 171 of the EC Treaty // Official Journal. – 1997. – Serie C. – № 63. – P. 2-4.

85. Commission Notice on the internal rules of procedure for processing requests for access to the file in cases pursuant to Articles 85 and 86 of the EC Treaty, Articles 65 and 66 of the ECSC Treaty and Council Regulation (EEC) No 4064/89 // Official Journal. – 1997. – Serie C. – № 23. – P. 3-9.

86. Press release of the European Commission “Radical simplification of EU law: 5000 pages of Official Journal removed” [Электронный ресурс]. – Режим доступа:<http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/08/62&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>.

87. Protocol on the Statute of the Court of Justice annexed to the Treaty on European Union // Official Journal. – 2001. – Serie C. – № 80. – P. 53-66.

88. Protocol (No 3) on the Statute of the Court of Justice of the European Union // Official Journal. – 2008. – Serie C. – № 115. – P. 211-229.

89. Regulation 805/2004/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 creating a European Enforcement Order for uncontested claims // Official Journal. – 2004. – Serie L. – № 143. – P. 15-39. 511. 12th Report on Competition Policy (1982) // KluwerCompetitionLaw.

90. Report by the working party on the future of the European Communities’ court system [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://ec.europa.eu/dgs/legal_service/pdf/du_e_en.pdf.

91. Rules of Procedure of the Court of Justice of the European Communities // Official Journal. – 1991. – Serie L. – № 176. – P. 7-32.

92. Rules of procedure of the Court of First Instance of the European Communities // Official Journal. – 2001. – Serie L. – № 136. – P. 1-23.

93. Rules of Procedure of the European Union Civil Service Tribunal // Official Journal. – 2007. – Serie L. – № 225. – P. 1-29.

94. Treaty amending Certain Financial Provisions of the Treaty establishing the European Communities and of the Treaty establishing a Single Council and a

Single Commission of the European Communities // Official Journal. – 1977. – Serie L. – № 359. – P. 17.

95. White Paper of the European Commission // Commission [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ec.europa.eu/governance/white_paper/index_en.htm.

96. Von Bogdandy A. The European Union as a Human Rights Organization? Human Rights and the Core of the European Union // Common Market Law Review. – 2000. – Vol. 37. – P. 1307-1338.

97. Von Bogdandy A. The European Union as Situation, Executive, and Promoter of the International Law of Cultural Diversity – Elements of a Beautiful Friendship // Jean Monnet Working Paper. – New York, 2007. – № 13. – 45 p.

98. Waelbroeck M. May the Court of Justice Limit the Retrospective Operation of its Judgments? // Yearbook of European Law. – 1981. – Vol. 1. – P. 115-123.

99. Ward A. Judicial Review and the Rights of Private Parties in EC Law. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 368 p.

100. Ward A. Judicial Architecture at the Cross-Roads: Private Parties and Challenge to EC Measures Post – Jégo – Quéré // The Cambridge Yearbook of European Legal Studies. – 2001. – Vol. 4. – P. 416-442.

101. Wattel P. Köbler, CILFIT and Welthgrove: We Can't Go on Meeting Like This // Common Market Law Review. – 2004. – Vol. 41. – P. 177-190.

102. Weatherill S. Law and Integration in the European Union. – Oxford: University Press, 1995. – 328 p.

103. Weiler J. The Transformation of Europe // Yale Law Journal. – 1991. – Vol. 100. – P. 2403-2483.

104. Winter A. Direct Applicability and Direct Effect – Two Distinct and Different Concept in Community Law // Common Market Law Review. – 1972. – Vol. 9. – P. 425-438.

105. Winter J.A. The Rights of Complaints in State Aid Cases: Judicial Review of Commission Decisions Adopted Under Article 88 (ex 93) EC // *Common Market Law Review*. – 1999. – Vol. 36. – P. 521-568.

106. Wouters J. Institutional and Constitutional Challenges for the European Union – Some reflections in the Light of the Treaty of Nice // *European Law Review*. – 2001. – Vol. 26, Is. 4. – P. 342-356.

107. Wyatt D., Dashwood A. *European Community Law*. – [3rd ed.]. – London: Sweet & Maxwell, 1993. – lxx, 690 p.

108. Case F-25/05, *Mc Sweeney and Armstrong v Commission* [Электронный ресурс] : – Режим доступа: http://curia.europa.eu/jurisp/cgi-bin/form.pl?lang=en&Submit=Rechercher&alldocs=alldocs&docj=docj&docop=docop&docor=docor&docjo=docjo&numaff=F25/05%20&datefs=&datefe=&nomusuel=&domaine=&mots=&res_max=100. 787. Case F-86/05, *De Soeten v Council* // *Official Journal*. – 2006. – Serie C. – № 261. – P. 32.

109. Case F-100/05, *Chatziioannidou v Commission* // *Official Journal*. – 2006. – Serie C. – № 10. – P. 25.

110. Case 196/07, *Commission of the European Communities v Kingdom of Spain* // *Official Journal*. – 2007. – Serie C. – № 107. – P. 9.

111. *Competence des tribunaux de Dantzig* // *Publications de la Cour permanente de justice*. – 1928. – Serie B. – No. 15. – P. 15-34.